

Povijesni razvoj pogleda na suvremeno djetinjstvo

Maković, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:253122>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Kristina Maković
Povijesni razvoj pogleda na suvremeno djetinjstvo
ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI
Prijediplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Povijesni razvoj pogleda na suvremeno djetinjstvo
ZAVRŠNI RAD

Predmet: Povijest djetinjstva
Mentor: prof. Vesna Katić, viši predavač
Student: Kristina Maković
Matični broj: 0299015987

U Rijeci,
lipanj, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam završni rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

Studentica:

Kristina Maković

ZAHVALA

Zahvaljujem mentorici Vesni Katić, prof., v. pred. koja mi je davala smjernice i bila na raspolaganju u procesu pisanja ovog završnog rada.

Zahvaljujem svojim kolegicama studenticama s kojima sam prolazila kroz izazove studiranja i s kojima sam ostvarila vrijedna prijateljstva.

Zahvaljujem svojoj obitelji i prijateljima na ljubavi, potpori i razumijevanju. Posebno suprugu Pavlu i djeci Patriciji, Pauli i Adamu koji su izvor moje snage i stalnog nastojanja da budem bolja osoba. Tome je pridonio i ovaj studij i svi proučeni izvori literature za potrebe pisanja ovog završnog rada. Osjećam se ispunjeno, zahvalno i blagoslovljeno.

„Sve mogu u Onome koji me jača.”

(Fil 4, 13)

SAŽETAK

Povijesni razvoj pogleda na suvremeno djetinjstvo

Zadnjih nekoliko desetljeća obilježeno je povećanjem interesa za razumijevanjem djeteta rane i predškolske dobi. Područje koje se odnosilo na proučavanje djeteta povezivalo se i pojmom djetinjstva. Djetinjstvo je specifični period u čovjekovu razvoju i može se sagledati iz različitih perspektiva. Pogled na dijete i djetinjstvo mijenjao se tijekom povijesti. Cilj rada je teorijski prikazati razvoj višestrukog shvaćanja djeteta i njegova djetinjstva od antike do današnjeg suvremenog shvaćanja.

Ključne riječi: dijete, djetinjstvo, suvremeno djetinjstvo

SUMMARY

Historical development of views on contemporary childhood

Over the past few decades, interest in understanding early childhood has significantly grown. The field that concerned the study of the child was also associated with the concept of childhood. Childhood is a specific period in human development and can be viewed from various perspectives. The perception of children and childhood transformed throughout history. This paper aims to theoretically present the development of multiple understandings of the child and its childhood from ancient times to today's contemporary perspectives.

Key words: child, childhood, modern childhood

SADRŽAJ

1.	UVOD.....	1
2.	TEORIJSKI POGLED NA DIJETE I DJETINJSTVO	2
3.	DJETETE I DJETINJSTVO KROZ POVIJEST	4
3.1.	Antika, djetinjstvo u Ateni i Sparti	5
3.2.	Feudalno društvo Srednjeg vijeka	7
3.3.	Utjecaj renesanse i prosvjetiteljstva na djetinjstvo.....	10
3.4.	Utjecaj industrijske revolucije na život djece.....	15
3.5.	Razvoj znanosti o djetinjstvu u 20.st.	18
4.	SUVREMENO DJETINJSTVO	24
4.1.	Društvene promjene, odgoj i obrazovanje.....	25
4.2.	Obitelj i izazovi roditeljstva	28
4.3.	Pogled na dijete i djetinjstvo	31
4.4.	Dijete i digitalne tehnologije	35
5.	ZAKLJUČAK.....	40
6.	LITERATURA.....	41

1. UVOD

Proučavanje povijesnog razvoja djetinjstva daje uvid u različita shvaćanja djetinjstva te omogućuje bolje razumijevanje međuodnosa društva, obitelji i djeteta kroz povijest. Dovodi nas do suvremenog pogleda na djetinjstvo koji formira današnje odgojne metode i suvremene prakse. Ovim se radom želi prikazati razvoj pogleda na dijete i djetinjstvo od antičkih dana do suvremenog doba. Žele se dobiti odgovori na to kakav je međuodnos društva, obitelji i djece, kako su se djeca doživljavala i odgajala kroz povijest i što je utjecalo na mijenjanje percepcije djetinjstva i ulogu djeteta te kakve izazove suvremeno društvo stavlja pred obitelj i djecu.

Tema je izabrana zbog važnosti razumijevanja kompleksnog fenomena djetinjstva. Naglašava važnost razumijevanja povijesnih koncepata i tradicija odgoja na području Europe. Kroz povijesni pregled utjecaja društvenih promjena na obitelj i djecu, moguće je osmisлити pristupe za izazove s kojima se djeca suočavaju u suvremenom društvu. Znanstvene spoznaje iz povijesti nude alternativne pristupe koji roditeljima i odgajateljima mogu poslužiti u promišljanju i unapređivanju odgojno-obrazovnih metoda. Teorijsko polazište ovoga rada nalazi se u socijalno-kulturnoj perspektivi i političkoj i ekonomskoj perspektivi, prema Woodhead (2006). Te perspektive mogu dati odgovore na željena pitanja jer su jedne od najvažnijih čimbenika oblikovanja djetinjstva s obzirom da kreiraju društveno uređenje koje snažno djeluje na obitelj, a time i na koncept djetinjstva. Cilj rada je sagledavanje utjecaja društva, kroz značajna povijesna razdoblja, na obitelj i promjene u shvaćanju djetinjstva, njegove svrhe, prirode i značaja. Korištene su metode uspoređivanja različitih teorijskih pristupa i perspektiva na djetinjstvo pregledom i analizom knjiga, stručnih i znanstvenih radova i članaka, u svrhu identificiranja promjena u percepciji djetinjstva kroz različite epohe i kulture.

Rad obuhvaća povijesni pregled od antičkog doba, srednjeg vijeka, razdoblja romantizma i prosvjetiteljstva i utjecaja industrijske revolucije do značajnih promjena u 20. stoljeću. Opisuje izazove suvremenog djetinjstva, utjecaj suvremenog društva na odgoj i obrazovanje, značaj obitelji i izazove roditeljstva, opisuje suvremeni pogled na dijete i djetinjstvo te prednosti i mane koje donose digitalne tehnologije uz koje djeca danas odrastaju. U zaključku će se sažeti najvažnije spoznaje i stavovi koje sadrži ovaj rad. Na kraju će se navesti popis korištene literature.

2. TEORIJSKI POGLED NA DIJETE I DJETINJSTVO

Teorije djetinjstva pokušavaju objasniti svrhu djetinjstva, prirodu djetinjstva i značaj djeteta za društvo što se može sagledati iz različitih aspekata, a povjesničari, antropolozi i sociolozi slažu se da ne postoji univerzalna definicija djetinjstva i konsenzus o tome kada djetinjstvo počinje ili završava jer to ovisi o kontekstu vremena i mjesta (Ilias, Akter, 2017). Sagledavanje djeteta i djetinjstva kroz povijest i kroz različite perspektive pruža razumijevanje toga konteksta. Djetinjstvo je proces koji je uvijek uvjetovan prostorom, vremenom i kulturom te se mijenja ovisno o različitim okolnostima i kulturama u kojima se odvija (Jurčević Lozančić, 2018). Bitno je stoga istraživati i upoznavati povijest koja je društvo dovela do boljeg razumijevanja i suvremenog pogleda na dijete i njegovu vrijednost.

Ariès (1989) prema Hameršak (2011), navodi da djeca nisu uvijek bila ista, čime se povjesničar Ariès suprotstavljao uvriježenom mišljenju i popularnoj percepciji djetinjstva kao biološke i univerzalne danosti. Identificirao je rađanje dvaju novih i sve do danas dominantnih shvaćanja djetinjstva u ranom novom vijeku; shvaćanje povezano s neposrednim kontaktom s malom djecom unutar obiteljskog kruga i shvaćanje povezano s utjecajem odgajatelja i moralista iz crkvenih redova i državne uprave. Ovakvi pogledi su osigurali kompleksnije razumijevanje povijesti djetinjstva, ističući njezinu promjenjivost i kontekstualnu prirodu. Doprinijeli su razbijanju mita o djetinjstvu kao univerzalnoj i nepromjenjivoj kategoriji, pokazujući da su percepcije djetinjstva bile promjenjive i kontekstualno uvjetovane.

Prema Šagud (2015), suvremeno shvaćanje djetinjstva proizlazi iz prepoznavanja djeteta kao aktivnog sudionika u vlastitom razvoju, što odražava složenu interakciju između bioloških, psiholoških, društvenih i kulturnih čimbenika, a djetinjstvo je razdoblje obilježeno spontanošću, originalnošću, izražajnošću, maštovitošću i željom za samostalnim istraživanjem, ali isto tako i kao vrijeme gdje se naglašavaju granice, kao i važnost discipline. Ovakav pristup objedinjuje socijalnu i kulturnu dimenziju djetinjstva te potiče na nove načine kreiranja političkih i ekonomskih pristupa koji oblikuju i prilagođavaju odgojni i obrazovni program.

Područje ranog djetinjstva može se sagledati iz različitih perspektiva. Mnoge discipline i pristupi nude različite teorijske poglede o djetetu i djetinjstvu. Ovaj rad teorijsko ishodište pogleda na dijete i djetinjstvo ima u sagledavanju povijesnog razvoja pogleda na dijete i

djetinjstvo kroz socijalno-kulturnu i političku i ekonomsku perspektivu koju nudi autor Woodhead (2006). Osim ove dvije perspektive, autor razlikuje i razvojnu perspektivu te perspektivu ljudskih prava. Te se četiri perspektive smatraju najutjecajnijima za sagledavanje razvoja djetinjstva na koje djeluje društvo, a na kojima se zasnivaju trendovi obrazovne politike i predlažu vrijednosti na kojima bi se trebalo zasnivati predškolski odgoj i obrazovanje. Kroz te se perspektive prate promjene koje su kroz povijest utjecale na razumijevanje djeteta i djetinjstva. Autor Woodhead (2006) kroz svoja istraživanja i proučavanja teorijskih radova od vremena antike do danas ističe interes društvenih grupa i političkih orijentacija koje promoviraju određene ideje u svrhu djetetove dobrobiti. Različite društvene, ekonomske i demografske promjene u svijetu, uključujući Hrvatsku, uzrokuju promjene unutar obiteljske strukture, organizacije obiteljskog života, kao i u obiteljskim odnosima i komunikaciji (Jurčević Lozančić, 2011). Taj se odnos mijenjao s društvenim, odnosno političkim uređenjem, uzimajući u obzir socijalne i kulturne specifičnosti obitelji u kojoj dijete odrasta (Woodhead, 2006). Također se mijenjala i obitelj kao najvažnija, temeljna društvena zajednica koja je dinamična i koja se mijenja u interakciji s okruženjem te se može reći da je obitelj slika društva (Jurčević Lozančić, Kunert, 2015). Zajedno s tim promjenama mijenjala se slika djeteta i značaj djetinjstva.

Različite teorije i perspektive pokazuju da djetinjstvo nije univerzalna i nepromjenjiva kategorija, već se mijenja kroz vrijeme i prostor pod utjecajem društvenih, kulturnih, političkih i ekonomskih čimbenika. Povjesničari, poput Ariësa, ističu da su se percepcije djetinjstva mijenjale, naglašavajući važnost obiteljskog kruga i utjecaj odgajatelja. Suvremeni pogledi prepoznaju dijete kao aktivnog sudionika u vlastitom razvoju, što zahtijeva integraciju bioloških, psiholoških, društvenih i kulturnih čimbenika. Ovakvo razumijevanje djetinjstva potiče razvoj obrazovnih politika i programa prilagođenih dječjoj dobrobiti, uzimajući u obzir promjene u obiteljskim strukturama i društvenim kontekstima. Poznavanje povijesnog koncepta i tradicije odgoja na području Europe, odnosno Republike Hrvatske, roditeljima i odgojno-obrazovnim djelatnicima pomaže u razumijevanju pogleda na dijete i djetinjstvo. Implementacija znanstvenih spoznaja do kojih se došlo istraživanjem povijesti djetinjstva imperativ je u odgojno-obrazovnoj praksi.

3. DJETETE I DJETINJSTVO KROZ POVIJEST

Proučavanje povijesti djetinjstva danas je prepoznato i priznato kao zasebno historiografsko područje u mnogim akademskim krugovima zapadne kulture, s odgovarajućim sveučilišnim kolegijima, udžbenicima, znanstvenim časopisima, ključnim publikacijama i istraživačkim smjerovima (Hameršak, 2011). Povijest djetinjstva predmet je proučavanja povijesnih promjena odnosa društva, obitelji i djece od antičkog do suvremenog doba. Kao akademska disciplina nastala je u šezdesetim godinama prošlog stoljeća te se znanje o odnosima djece, odraslih i utjecaju društva još uvijek nadograđuje (Honoré, 2009). Počeci su vezani za knjigu francuskog povjesničara Philippea Arièsa pod nazivom „Dijete i obiteljski život za Staroga poretka“ kojom se iznijela i detaljno argumentirala teza o djetinjstvu kao povijesno i kulturno promjenljivoj kategoriji (Hameršak, 2011). Ta povijest predstavlja dugo povijesno razdoblje tijekom kojeg se mijenjao pogled na dijete i djetinjstvo te uključuje gubitak djetinjstva, otkriće djetinjstva, različite koncepte, teorije, kao i cijelo stoljeće posvećeno proučavanju djetinjstva. Svako je povijesno razdoblje vrijedno jer je, kroz vrijeme i utjecaj različitih kultura i društvenih uređenja, oblikovalo sliku djeteta kakvu imamo danas.

Pojam djetinjstva izrazito je promjenjiv i podložan promjenama, a različita društva su u različitim povijesnim razdobljima imala specifične ideje o djetinjstvu, koje su se neprestano preoblikovale stvaranjem novih predodžbi o djetetu (Šagud, 2015). Ovaj proces pokazuje koliko su koncepti djetinjstva dinamični, promjenjivi u skladu s novim saznanjima i uvjetima. Svako je društvo kroz povijest na svoj način doprinijelo razumijevanju i interpretaciji djetinjstva, naglašavajući da je to razdoblje života daleko od statičnog i univerzalnog. Čimbenici koji su oblikovali percepciju djetinjstva uključuju shvaćanje ljudske prirode, razvoj industrije, urbanizaciju, roditeljsko okruženje i početak borbe za dječja prava. Promjene u ovim područjima dovode do redefiniranja dječjih uloga, te utječu na načine na koje društvo brine o djeci i razumije njihov razvoj. Također, stavovi roditelja prema djeci i koncept djetinjstva međusobno su povezani međusobno su uvjetovani, jer promjene u jednoj sferi često povlače promjene u drugoj. Ova međuzavisnost pokazuje koliko su shvaćanja djetinjstva osjetljiva na šire društvene promjene (Ilias, Akter, 2017).

Kroz cijelu ljudsku povijest, sva društva i obitelji intenzivno su se bavili djetinjstvom i djecom zbog dugog razdoblja bespomoćnosti tijekom djetinjstva kao i zbog toga što su djeca uvijek

morala proći određenu obuku, prvenstveno unutar obitelji, kako bi se pripremila za odraslu dob (Stearns, 2017). Obitelj je institucija čija je najvažnija uloga doprinosti općem dobru i autentičnom razvoju pojedinca i društva, a u tom smislu predstavlja najbolji jamac dostojanstva, jednakosti i prave slobode čovjeka. Iako je kao univerzalna i vitalna tradicija prisutna u svakom društvu kroz povijest, obiteljska organizacija se mijenjala kroz vrijeme ovisno o sociokulturnom kontekstu (Nimac, 2010). Obaveza društva bila je osigurati uvjete i prilagoditi zakone kojima se obitelji omogućuje stvaranje uvjeta za djetetov pravilan rast i razvoj, usvajanje kulturnih normi, osiguranje higijenskih uvjeta i pravilne tjelesne njege te pravilne prehrane u cilju očuvanja djetetova zdravlja, njihove samoregulacije i samoostvarenja. Ljudsko biće prolazi kroz razne fizičke i mentalne faze tijekom svog života, a djetinjstvo je jedna od tih faza koja se, prema dobnom rasponu koji se smatrao razdobljem djetinjstva, mijenjala s periodima društvenog razvoja (Ilias, Akter, 2017).

3.1. Antika, djetinjstvo u Ateni i Sparti

U staroj Grčkoj društveni sustav bio je organiziran kroz brojne manje gradove-države, poznate kao polise. Među njima najpoznatiji su bili su Atena i Sparta, gdje su se razvila dva najistaknutija odgojna sustava: spartanski i atenski (Hercigonja, 2011). Malo je pisanih tragova o doživljaju djeteta i djetinjstva iz antičkog doba. Pretpostavka je da „Kao što je Likurg uredio javni život Spartanaca, tako je atički arhont Solon (o.638. pr.Kr. – o. 558. pr. Kr.) nastojao urediti život Atenjana negdje između 594. i 590. pr. Kr., kada je uveo široku konstitucionalnu reformu u Ateni“ (Pranjić, 2015, str. 8), pri čemu je donio uredbu koje se tiču odgoja, a koje su imale za cilj omogućiti odgoj i obrazovanje sukladno individualnim potrebama pojedinca, njegovoj tjelesnoj i umnoj snazi. Isti autor navodi da je atensko društvo bilo okrenuto pobožnosti i pravdi jer se smatralo da velik i sretan narod može biti samo onaj koji je moralan i snažan duhom, a pravična se država može graditi na poštivanju svetinja, dok se pojedincu daje mogućnost utjecaja na državno funkcioniranje kako bi se osigurala sreća državljana, koja je bila zadatak i snaga države (Pranjić, 2015). Antička kultura nije imala jedinstven pristup prema djetinjstvu. U antičkoj Grčkoj, djeca bogatih obitelji imala su privilegiraniji položaj i mogla su uživati u obrazovanju i posebnim privilegijama, dok su djeca robova bila više ili manje tretirana kao imovina. Društveni status djece varirao je ovisno o razdoblju, kulturi i društvenom kontekstu. Država je težila za zdravim potomstvom, tj. muškarcima pripravnim za služenje u vojsci i ženama pripravnim za rađanje, odgoj i brigu o djeci (Huseinspahić, 2013).

Atenjanima je obiteljski život bio važan, obitelj je bila prvo mjesto odgoja, s ocem na čelu, pri čemu su se u odgoju koristile igračke i bajke, djetetu se imalo pravo zapovijedati i kažnjavati ga se, a djeca su morala poštivati roditelje i starije (Pranjić, 2015). Ovakav pristup odgoju odražava važnost obitelji u atenskom društvu, ali također ukazuje na strogu hijerarhiju i autoritativni odnos između roditelja i djece. U Sparti su zakoni bili drugačiji, država je imala svu moć, dok su roditelji imali manje prava odlučivati o odgoju i obrazovanju svoje djece. Odgoj u Sparti bio je usmjeren na vojničku obuku, pri čemu je država mlado stanovništvo pripremala za ratovanje. Primarni cilj spartanskog odgoja bio je tjelesna priprema mladih za vojne svrhe te usađivanje poštovanja prema zakonima i starijima (Hercigonja, 2011).

Spartanski sustav odgoja, usmjeren na vojničku obuku i tjelesnu pripremu, pokazuje koliko su ratovanje i disciplina bili ključni za opstanak i uspjeh Spartanaca. Svakog se građanina vrednovalo isključivo prema tome koliko je doprinio državi, a odgoj mladih smatrao se prioritetom. Takvo vrednovanje građana, isključivo prema njihovom doprinosu državi, moglo je dovesti do zanemarivanja individualnih potreba i osobnog razvoja. Do sedme su se godine djeca odgajala u obiteljskom domu, a nakon toga, odgoj djece bio je usmjeren prema njihovim budućim ulogama u društvu. (Pranjić, 2015). Odgoj djece, kao glavni prioritet pozitivan je aspekt, no takav odgojni sustav nije podržavao i cijenio različite talente, interese i osobne kvalitete pojedinaca.

U antičkom društvu postojale su jasne razlike u tretmanu djevojčica i dječaka. „Dječaci i djevojčice ne samo da su imali različite društvene uloge u staroj Grčkoj, nego su šta više, s pravnog aspekta posmatrano, različito i tretirani uz česte elemente očite diskriminacije *in favorem* dječaka-muškaraca kao odabranih bića“ (Huseinspahić, 2013, str. 5). Djevojčice su imale manje prava od dječaka, no u Sparti im je bilo omogućeno obrazovanje. Spartanci su pridavali veliku važnost glazbi i pjevanju koji su poticali njihovu odlučnost za borbu, dok se intelektualne vještine poput pisanja, čitanja i općeg znanja nisu visoko vrednovala (Hercigonja, 2011). Isti autor navodi kako se poticao razvoj praktičnih mentalnih vještina, snalažljivosti i vještina izražavanja kroz odgoj u obitelji do sedme godine života, a potom kroz odgojne ustanove u kojima bi odgoj državni trajao do njihove osamnaeste godine (Hercigonja, 2011). U Ateni su djevojčice i dječaci u domu bili odgajani zajedno, no nakon šeste godine djevojčica je ostajala uz majku, a dječak je uz pomoć roba, takozvanog skrbnika, bio upućivan u poslove u kući i izvan nje te su se školovali u područjima čitanja i pisanja, računanja, glazbe, crtanja i gimnastike. Iako se obrazovanje često smatralo važnim, nije bilo ravnoteže u obrazovanju koje

bi doprinosilo stvaranju ravnopravnijeg društva gdje oba spola mogu doprinijeti zajednici u skladu sa svojim interesima i sposobnostima. Djeca su često učila od svojih roditelja ili privatnih učitelja, a obrazovanje nije bilo sustavno, obvezno ni pristupačno svima (Pranjić, 2015).

U staroj Grčkoj, razvoj odgojnih sustava u Ateni i Sparti pokazuje različite pristupe prema djetinjstvu i obrazovanju. Dok je atenski sustav naglašavao važnost obitelji i raznoliku obrazovnu pripremu, spartanski sustav bio je usmjeren na vojničku obuku i disciplinu, s državom koja je imala glavnu ulogu u odgoju. Oba sustava odražavaju društvene i kulturne vrijednosti tih gradova-država, ali također pokazuju nedostatke u prepoznavanju individualnih potreba i talenata djece. Djeca su često bila gledana kroz prizmu njihove korisnosti ili imovine roditelja, a njihove potrebe zaštite, obrazovanja i skrbi nisu uvijek bile prioritet. Također je izražena velika razlika u odgoju i obrazovanju djevojčica koje su imale ograničene mogućnosti u usporedbi s dječacima. Ovi različiti pristupi ističu važnost prilagođavanja odgoja i obrazovanja kako bi se podržale sveobuhvatne potrebe djece i pridonijelo ravnopravnijem društvu.

3.2. Feudalno društvo Srednjeg vijeka

Tijekom ranog srednjeg vijeka feudalizam je bio dominantan sustav. Katolička crkva bila je ideološki temelj feudalizma i imala je kontrolu nad odgojem i obrazovanjem (Hercigonja, 2011). Feudalno društvo označava razdoblje od 5. do 15. stoljeća u kojem se društvo dijelilo na plemiće, odnosno feudalce koji su bili nasljednici robovlasnika i kmetove koji su bili seljaci te su robovali plemićkoj klasi. Nemoguće je dati cjelovitu sliku položaja djece u srednjovjekovnoj Europi, no može se za sigurnošću reći da je društveni sloj kojem je dijete pripadalo, kao i područje u kojem je živjelo, značajno utjecalo na njegov položaj (Karbić, 2019). Društveni slojevi toga vremena bili su jasno određeni. Obitelj je bila osnovna jedinica feudalnog društva, a odnosi unutar obitelji imali su veliki utjecaj na djetinjstvo djece. Tijekom srednjeg vijeka, pojam djetinjstva bio je uglavnom ograničen na djecu iz viših slojeva društva dok su djeca iz nižih slojeva obično imala djetinjstvo koje je trajalo do otprilike sedme godine života, nakon čega su bila uključena u svijet odraslih (Ilias, Akter, 2017). Društveni status djece u feudalnom društvu bio je određen društvenim položajem njihovih roditelja što je znatno utjecao na mogućnosti koje će dijete imati u životu. Djeca su često odrasla u okviru obitelji koja je imala strogu hijerarhiju i gdje su se očekivala poslušnost i poštovanje prema starijima.

Srednjovjekovni roditelji su se emocionalno distancirali od svoje djece zbog visoke stope smrtnosti i ranog napuštanja roditeljskog doma, a nježan i sentimentaln odnos prema djeci pojavio se tek u kasnijim vremenima (Nikolić Jakus, 2015).

Religija je u tome razdoblju predstavljala najviši ideal u životu čovjeka, a glavni cilj života i odgoja bio je duhovno spasenje (Hercigonja, 2011). Usmjerenost na spasenje duše kao krajnji cilj života i odgoja odražava važnost duhovnih i moralnih aspekata u društvu. Utjecaj religije na odgoj djece bio je velik, „Bez obzira na razlike u mišljenjima, koje su inače postojale, općeprihvaćeno je bilo da djeca nisu vlasništvo roditelja već da su im povjerena od Boga te da su roditelji dužni brinuti se za njih, štiti ih, odgojiti ih kao dobre kršćane i dati im obrazovanje.“ (Karbić, 2019, str. 82). Briga, zaštita, odgoj i obrazovanje postaju ne samo roditeljske dužnosti, već i moralne obaveze prema Bogu i društvu. Nemet (2006) govori o tome kako srednje doba nije bilo mračno razdoblje i da djetinjstvo toga doba ima i pozitivne strane, no preživjeti djetinjstvo u tome vremenu bilo je teško uz mnogobrojne bolesti, loše higijenske uvjete i nesreće. Iako su roditelji gledali na djecu kao na darove od Boga, bili su svjesni njihove ranjivosti jer je stopa smrtnosti među djecom u srednjem vijeku bila visoka, a „Tijekom povijesti dnevnic, pisma i zapisi odaju roditeljsku ljubav i nježnost koja je cvjetala kada je život najmanje vrijedio.“ (Honoré, 2009, str. 27).

Istraživanjem povijesti djetinjstva došlo se do pretpostavke da srednjovjekovno društvo nije imalo jasno definiran pojam djetinjstva, a tu je ideju prvi iznio francuski učenjak Philippe Ariès u svojem djelu "Stoljeća djetinjstva" objavljenom 1962. godine (Ilias, Akter 2017). Isti autori navode i kako je Ariès smatrao da djetinjstvo nije doživljavano kao posebno razdoblje u životu djece jer su se ona smatrala *malim odraslima* te da se roditelji nisu emotivno vezali za svoju djecu i nisu mnogo ulagali u njihov odgoj zbog njihove visoke stope smrtnosti. Ariès do svojih zaključaka dolazi prema primjerima raznih slika, nadgrobnih spomenika, vrsti namještaja i školskim zapisima (Ilias, Akter 2017). Nadanić (2011) ističe kako Ariès svoje zaključke donosi i na osnovu proučavanja srednjovjekovnog slikarstva koje pokazuje da slikari do 17. stoljeća nisu znali pravilno prikazati lik djeteta, jer se na freskama i minijaturama iz toga razdoblja vidi kako su umjetnici dječja tijela iskrivljavali i slikali ih u proporcijama odraslih osoba. Donositi zaključke na osnovu šturih povijesnih zapisa i slikarskih prikaza nije posve autentično, te je Arièsovo mišljenje o doživljaju djeteta od strane društva i obitelji u razdoblju srednjeg vijeka izazvalo brojne reakcije. Honoré (2009) tvrdi da je tretiranje djece kao malih odraslih mit koji je nepotpun i barem djelomično pogrešan, a autor Karbić (2019) navodi da su Arièsove teze

zainteresirale mnoge znanstvenike za istraživanje tog povijesnog razdoblja, koja su u konačnici pokazala da je stvarnost ipak bila drugačija, to jest da djeca nisu bila nevidljiva i nepoželjna, a roditelji prema njima nisu bili ravnodušni, što potvrđuju brojni pronađeni izvori u obliku pjesama, spisa, statuta, arheoloških nalaza igračaka, kolijevki i slično.

Iako našim precima roditeljska ljubav i pojam djetinjstva nisu bili strani te su osjećali potrebu da djecu maze, štite i o njima brinu, većina ipak nije bila preokupirana djecom (Honoré, 2009). Djetinjstvo u srednjem vijeku obilježeno je specifičnim društvenim i kulturnim uvjetima koji su se razlikovali od današnjih shvaćanja o djetinjstvu. Nisu postojali ujednačeni stavovi prema djeci i djetinjstvu već su oni ovisili o čovjekovom posvećivanju duhovnom ili obiteljskom odnosno bračnom životu u kojem se podrazumijevao potomstvo i brojna, posebno muška, djeca (Karbić, 2019). Društveni položaj obitelji i tada je, kao i u narednim povijesnim razdobljima, imalo izravan utjecaj na odnos roditelja prema djetetu i kvaliteti njegovog djetinjstva.

U srednjem vijeku, djeca su često bila uključena u radne aktivnosti od vrlo rane dobi. Djevojčice i dječaci imali su različite uloge i društvo je od njih imalo različita očekivanja. Odrastalo se u agrarnom društvu u kojem su seljaci cijenili mušku djecu zbog radova u polju, a ženska su djecu bila pomoć u domaćinstvu (Nemet, 2006). Isti autor navodi da su se u gradovima djeca izučavala i nastavljala obiteljske obrte i rano su odlazila iz obiteljskog doma na školovanje ili izučavanje zanata, a u plemićkim se obiteljima od djece očekivalo da nastave obiteljsko ime te udajom ili ženidbom doprinose širenju obiteljskog bogatstva. Djeca plemićkih obitelji imala su privilegirani položaj i imala su pristup obrazovanju i privilegijama koje su ostala djeca iz nižih društvenih slojeva nisu imala. (Nemet, 2006).

U različitoj se literaturi mogu naći i pozitivni i negativni pogledi vezani za pojam djeteta i za period djetinjstva toga vremena na koji su utjecali različiti čimbenici. Sveti je Augustin navodno djecu okarakterizirao nerazumnima, slabima, ljubomornima i agresivnima iako sama evanđelja govore o posebnoj ljubavi Isusa prema djeci, dok su istaknute ličnosti toga vremena zastupale pozitivno mišljenje o dobroj dječjoj prirodi koja trebaju zaštitu od loših utjecaja i djetinjstvo su gledali kao na temelj života (Karbić, 2019). Izvori se slažu oko toga da je djetinjstvo bilo razdoblje pripreve za odraslu dob, da se poštivala stroga obiteljska hijerarhija, a od djece se očekivala poslušnost i uključivanje u radne aktivnosti obitelji. Djetinjstvo se tada smatralo razdobljem u kojem dijete nije moglo samostalno brinuti o sebi, a kada bi dijete počelo razumijevati svijet oko sebe, brzo bi bilo uključivano u svijet odraslih, što je skraćivalo njihovo

djetinjstvo (Ilias, Akter, 2017). Isti autori navode kako se od djece očekivalo da sudjeluju u svim dijelovima društvenog života zajedno s roditeljima, gdje su djeca bila izložena vulgarnom jeziku i umiranju, a u djetetovom okruženju izvodili su se i seksualni činovi. Također, djeca starija od 12 godina, mogla su biti kažnjavana na isti način kao i odrasli. Prava djece u feudalnom društvu bila su ograničena, a djeca su bila podređena autoritetu svojih roditelja ili gospodara. Djeca nisu imala pravo odlučivanja o vlastitom životu i budućnosti. (Ilias, Akter, 2017).

Srednjovjekovno društvo obilježeno je feudalizmom, gdje su religija i feudalna hijerarhija imale značajan utjecaj na odgoj i položaj djece. Društveni status, obiteljski odnosi, obrazovanje i rad imali su značajan utjecaj na djetinjstvo toga vremena. Obitelj je bila okosnica društva, a društveni sloj i područje u kojem je dijete živjelo znatno su utjecali na njegov položaj. Unatoč ograničenjima i visokoj stopi smrtnosti među djecom, roditelji su pokazivali ljubav i brigu prema njima, unoseći u odgoj duhovne i moralne vrijednosti. Religija je igrala ključnu ulogu u shvaćanju djetinjstva kao pripreme za spasenje duše, istovremeno postavljajući moralne smjernice za roditelje u odgoju svoje djece. U kontekstu teškog života toga doba, neimaštini, lošoj prehrani, lošim higijenskim uvjetima i bolestima, djetinjstvo djece koja su preživjela bilo je usmjereno pripravi za odraslu dob te se stoga često govori o tome da se djetinjstvo nije smatralo posebnim razdobljem u životu djece i da su djeca smatrana „malim odraslima“.

3.3. Utjecaj renesanse i prosvjetiteljstva na djetinjstvo

Humanisti su bili suprotstavljeni konceptu srednjovjekovne crkve koji je tijelo opisivao kao „*tamnicu duše*“, već su vjerovali da čovjek treba iskoristiti sve što mu život nudi, promičući kulturu zdravog, aktivnog i optimističnog načina života (Hercigonja, 2011). Velik broj povjesničara koji su istraživali "*otkriće djetinjstva*" slaže se da je novi pristup prema djetetu počeo postepeno ulaziti u svijest ljudi krajem 15. stoljeća, no prvi su jasni znakovi promjene primjetni već u 14. stoljeću u ranorenesansnim gradovima u Italiji i to unutar obitelji istaknutih obrtnika i bogatih trgovaca gdje su roditelji pokazivali brigu i nježnost prema svojoj djeci skoro kao u današnje suvremeno doba (Karei Turza, 1996, prema Nadanić, 2011). Bilo je to doba prekida srednjeg vijeka i početka doba renesanse koje je trajalo od 15. do 16. stoljeća. To je razdoblje imalo značajan utjecaj na promjenu pogleda na djetinjstvo i na načine kojima se pristupalo djeci. Tada se pojavljuje briga za „*posebnu dječju prirodu*“ koja je počela biti dominantna u razdoblju prosvjetiteljstva, a koja dijete stavlja u centar pažnje odraslih i postavlja

model odnosa odraslih prema djetetu i djetinjstvu (Nenadić, 2011). Umjesto da se djeca smatraju „malim odraslima“ ili "praznim posudama" koje treba napuniti znanjem, počelo se shvaćati da su djeca posebna i osjetljiva bića koja trebaju odgovarajuću skrb, obrazovanje i zaštitu.

Začetnik pedagogije novog doba, Jan Amos Komensky iznio je stav o čovjeku kao dijelu prirode podređenog prirodnim zakonitostima i posebnoj vezi s njom. Zalagao se za sveopće obrazovanje djece neovisno o spolu i staležu te izgrađuje pedagoški sustav i zagovara ideju obaveznog obrazovanja i poučavanja djece na materinjem jeziku (Hercigonja, 2011). Romantičarski pogledi kažu kako je rad i dobit od dječjeg rada nemoralan, prosvjetiteljstvo je potaknulo razvoj ideje o ljudskim pravima djece. Romantična slika djeteta bazira se na slici djeteta kao stvaralačkog bića kojemu se odgojem omogućuje razvoj potencijala te aktivno sudjeluje u svojem odgoju (Polić 2015).

Razdoblje prosvjetiteljstva, intelektualni i duhovni pokret u Europi u razdoblju 17. i 18. stoljeća, snažno je utjecao na razumijevanje djetinjstva kao bitnog razdoblja za razvoj djeteta. Do tada se dijete u društvu, uz poneku iznimku, doživljavalo kao objekt odgoja i obrazovanja kroz čiji proces su mu se nametali stavovi i vrijednosti odraslih, a nije se poznavao niti koncept dječje spoznaje, niti su se provodila istraživanja vezana za rani razvoj djece (Klišanić, Nardelli, 2021). Dječje potrebe i sposobnosti počele su se prepoznavati, a to je bio početak promjena i razvoja teorija koje će načiniti promjene u pristupima koje će uvažiti i dječju perspektivu. Nakon teorije Johna Lockeja, britanskog filozofa, o djetetu koje se na svijet rađa kao „prazna ploča“, a koju su kroz povijest slijedili mnogi teoretičari, počele su se rađati prve humanističke teorije i razvijale metode o odgoju djece (Klišanić, Nardelli, 2021). Locke je tvrdio da su djeca pri rođenju poput praznih listova papira, spremna za učenje i u osnovi dobra ili barem neutralna, osim ako ih ne iskvaru vanjski utjecaji, a upravo te ideje raširile su se i potaknule rastuće uvjerenje da je obrazovanju trebalo posvetiti posebnu pažnju tijekom djetinjstva (Stearns, 2016).

Francuski pedagog Rousseau, predstavnik prosvjetiteljstva, djetinjstvo je definirao kao kratko razdoblje zaštice prije nego što se ljudi suoče s izazovima, opasnostima i poteškoćama odraslog života (Ilias, Akter, 2017). Smatrao je da se djeca rađaju čista, spontana i vesela, i da im treba omogućiti da sami uče i oblikuju svoj životni put (Honoré, 2009). Taj stav inspirirao

je umjetnike romantizma da prikazuju djecu kao male anđele i uzdižu ih kao božanska bića (Slika 1.).

**Slika 1. : RENESANSA, J. Klović, ukrasni okvir za crtež Sv. obitelji ispod hrasta
(pripisan Andrei del Sarto), Zagreb, Ured Predsjednika Republike
(<https://enciklopedija.hr/clanak/renesansa>)**

Tijekom renesanse, broj umjetničkih prikaza djece značajno je porastao u Europi. Ipak, to nije bitno promijenilo društveni stav prema djeci (Ilias, Akter, 2017). Rousseau je stavio dijete, njegove psihičke i razvojne karakteristike u središte odgojnih nastojanja te je naglasak stavljao na aktivnost djece i odgoj u skladu s prirodom. Zagovarao je ideju dječjih prava na slobodu, jednakost i pravednost, zaštitu zlostavljanja i eksploatacije (Hercigonja, 2011). Od 1700. do 1950. godine, kritika je bila primarno sredstvo moći koje su odrasli upotrebljavali, a u nekim obiteljima to je i dalje slučaj. Postoje čak i društva koja podržavaju ideju da djeca mogu postati ispravni ljudi samo kroz stalno ukazivanje na njihove pogreške i nedostatke (Juul, 1996). Tjelesno kažnjavanje posjeduje negativne karakteristike koje je Komensky već davno istaknuo, uspoređujući odgajatelja koji se služi tim metodama s glazbenikom koji udara šakama po svom instrumentu, umjesto da koristi uho i ruke za usklađivanje (Key, 2000). Drugim riječima, trebalo je proći dosta vremena kako bi se shvatilo i prihvatilo da djeca nisu samo "*instrumenti*"

koje treba disciplinirati, već kompleksna bića koja trebaju ljubav, podršku i razumijevanje. Te riječi jednako moćno odzvanjaju i danas.

U 17. stoljeću počeli su se objavljivati priručnici sa savjetima o obrazovanju i odgoju djece, što je dovelo do razvoja tržišta odjeće, knjiga, igračaka i igara posebno dizajniranih za djecu, a pojava posebne briga za djecu, označila je početak pedagogije koja se kasnije razvila u zasebnu granu medicine (Honoré, 2009). Ova promjena pokazuje rastuću svijest o potrebama djece i važnost o njihovoj skrbi i putokaz je prema razumijevanju dječjeg razvoja. Prihvaćeno je da igra važna za razvoj djece i da je važno omogućiti djeci slobodno vrijeme za igru i kreativnost (Slika 2.).

Slika 2. : Pieter Brueghel Stariji, Dječja igra (sredina 16. st.)
(<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4892331>)

Počelo se pisati i objavljivati više knjiga namijenjenih djeci. Djela poput bajki, basni i edukativnih knjiga postala su popularna i pridonijela su razvoju dječje književnosti. Kako su djeca postajala sve važnija, roditelji su posvećivali više pažnje njihovoj skrbi, pa se na području Europe sve više razvijala industrija igračaka. One nisu bile samo predmeti s kojima se djeca igraju, jer su obrazovani ljudi poput Johna Lockeja poticali roditelje da kupuju igračke koje bi djecu poučavale, a ne samo zabavljale, na što su proizvođači igračaka i odgovorili (Honoré, 2009).

U razdoblju prosvjetiteljstva, dijete je shvaćano kao nedoraslo biće, a odgoj se smatrao djelatnošću koja je vodila djecu do odraslosti (Bašić, 2011, prema Polić, 2015). Umijeće

odgajanja u tom kontekstu postalo je primarno ovisno o prirodi i slobodi djeteta. Polić (2015) navodi kako je dijete često promatrano kao nedovoljno razvijeno biće, koje se treba oblikovati i odgajati kako bi postalo punopravni odrasli član društva, a odgoj je bio percipiran kao aktivna djelatnost koja je imala za cilj vođenje djece kroz taj proces transformacije do odraslosti. Bila je naglašena uloga obrazovanja i usmjeravanja u oblikovanju dječjeg identiteta i njegove budućnosti, što je imalo duboke implikacije na pristup odgoju i brizi za djecu u tom razdoblju. Zbog smanjenog utjecaja kršćanstva, posebno u tumačenju prirodnih fenomena, počela se cijeniti dječja sposobnost za rast i razvoj, pri čemu priroda, a ne Bog, postaje glavna pokretačka snaga. Nenadić (2011) ističe da se u tome vremenu prepoznala i uloga obitelji, a roditelji su bili poticani emocionalno se povezati s djecom. No, stavljanje djeteta u centar pažnje obitelji i društva dovelo je do pojačanog poučavanja i discipliniranja djece čime se gubila njihova prirodna spontanost, ponašanje i govor, što se može primijetiti i u tadašnjem školskom sustavu koji je za cilj imao slomiti dječji otpor i djecu učiniti marljivima, urednima i skromnima. Obitelj nije imala primarnu emocionalnu ili afektivnu ulogu, premda to nije značilo da ljubav nije postojala već da osjećaji nisu bili ključni za obitelj, nego preživljavanje (Ilias, Akter, 2017). Isti autori navode da su zbog toga emocionalni odnosi i društvena interakcija prošireni izvan obiteljskog kruga, stvarajući snažnu i povezanu društvenu mrežu koja je uključivala susjede, gospodare i slugu, djecu i starije osobe, muškarce i žene. Renesansa i prosvjetiteljstvo promovirali su ideju roditeljske odgovornosti, brige i odgoja njihove djece. Kao rezultat toga, obitelj se počela strukturirati oko djece. Ovo je rezultiralo jačim vezama unutar obitelji i većom pažnjom posvećenom potrebama djece (Ilias, Akter, 2017).

Utjecaj renesanse i prosvjetiteljstva na djetinjstvo označio je prekretnicu u shvaćanju i pristupu prema djeci. Ovo razdoblje donijelo je promjenu u percepciji djeteta kao "*malog odraslog*" ili "*prazne posude*" te je istaknulo važnost pružanja ljubavi, podrške i razumijevanja djeci kao posebnim i osjetljivim bićima. Jan Amos Komensky, kao pionir pedagogije novog doba, zagovarao je opće obrazovanje djece bez obzira na spol i stalež, postavljajući temelje za moderni pedagoški sustav. Rousseau-ov koncept djetinjstva kao vremena zaštićenosti prije izazova odraslog života i zagovaranje dječjih prava na slobodu, jednakost i zaštitu protiv zlostavljanja i eksploatacije postavio je temelje modernog shvaćanja djetinjstva. Ideje prosvjetiteljstva naglasile su važnost dječjih prava, slobode i pravednosti u odgoju, suprotstavljajući se konceptu tjelesnog kažnjavanja. Ovo razdoblje također je potaknulo razvoj dječje književnosti, igračaka i priručnika o odgoju, naglašavajući važnost igre i kreativnosti u djetinjstvu. Obitelj je postala središte brige i odgoja djece, stvarajući jače veze unutar obitelji i

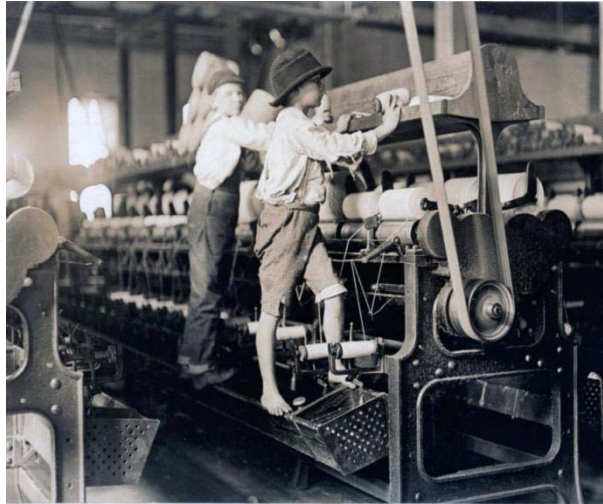
društvenu mrežu koja se brinula o dječjim potrebama. Renesansa i prosvjetiteljstvo su doprinijeli transformaciji pojmova djetinjstva, naglašavajući važnost obrazovanja, roditeljske skrbi i posebnih potreba djece te pridonijeli stvaranju temelja modernog razumijevanja djetinjstva.

3.4. Utjecaj industrijske revolucije na život djece

Industrijska revolucija započela je u drugoj polovici 18. stoljeća i trajala je kroz 19. stoljeće. Industrijalizacija, novi društveni koncepti i priznavanje prava čovjeka i prava građanina doveli su do stvaranja novog društvenog poretka i koncepta humanizacije (Jurčević Lozančić, 2011). Ilias i Akter (2017) navode kako je nagli tehnološki napredak promijenio ekonomiju, što je utjecalo na društvenu strukturu, posebno među nižim klasama, a time i na obiteljsko okruženje koje je imalo jak utjecaj na život djece, „Djeca su postala ekonomski resurs.“ (Calhoun, 1946., str. 136, prema Ilias, Akter, 2017). U industrijskim i urbaniziranim područjima, djecu se gledalo kao na radnu snagu koja može doprinisati obiteljskoj ekonomiji, zbog čega su ona brzo prelazila u dobnu skupinu mladih odraslih, bez potpunog razdoblja djetinjstva (Ilias, Akter, 2017). Utjecaj industrijske revolucije na život djece u 19. stoljeću bio je dubok i višeznačan, obuhvaćajući kako pozitivne tako i negativne aspekte.

Percepcija djetinjstva počela se mijenjati usporedno s velikim društvenim promjenama koje su označile prijelaz s pretežno poljoprivrednog gospodarstva na industrijalizirano gospodarstvo. Djeca su postala radna snaga u tvornicama i smatrana su ekonomski važnim članovima obitelji (Ilias, Akter, 2017). Posljedica naglih promjena bila je nedostatak jeftine radne snage te su djeca bila primorana raditi, nisu imala prilike za igru, obrazovanje, razvoj. Može se reći da su izgubila djetinjstvo. Zbog toga je rođenje djeteta bilo dočekano s radošću, kao dolazak budućeg radnika koji će doprinijeti financijskoj stabilnosti obitelji (Ilias, Akter, 2017). Djeca su predstavljala važan izvor radne snage za obiteljska gospodarstva i osiguravala su financijsku podršku starijima. Napretkom industrijalizacije gradovi su se širili, a obitelji su bile izložene velikom siromaštvu te su mnoge radničke obitelji bile prisiljene poslati svoju djecu na rad u opasne tvornice, a iako su djeca imala radnog iskustva, novo okruženje izazivalo je zabrinutost (Stearns, 2017). Kod djece koja su radila, promijenila se samo vrsta posla i možda njegovo trajanje, jer umjesto rada na poljima, mnogi su sada radili u tvornicama i rudnicima, a umjesto rada s članovima obitelji i za njih, većina je sada radila s nepoznatim ljudima i za njih, u zamjenu za plaću (Ilias, Akter, 2017). Iako su svi članovi obitelji morali raditi da bi preživjeli,

situacija djece bila je posebno je zabrinjavajuća jer su radili u opasnim uvjetima i s nepoznatim ljudima umjesto s obitelji. Kroz ljudsku povijest, prijelaz iz djetinjstva u odraslost obično se događao oko sedme godine života, pa je bilo sasvim uobičajeno da djeca te dobi počinju raditi u tvornicama i rudnicima (Ilias, Akter, 2017), (Slika 3.).

Slika 3.: Kraj dugog 19. stoljeća, Druga industrijska revolucija
(<https://arhivanalitika.hr/blog/kraj-dugog-19-stoljeca-druga-industrijska-revolucija/>)

Početak 19. stoljeća, djeca mlađa od jedanaest godina činila su oko polovice svih radnika u tvornicama te su radila podjednako dugo i naporno kao odrasli, a ponekad i više. Zbog svoje male veličine često su dobivala teške i opasne zadatke, poput čišćenja uskih tvorničkih dimnjaka. Ova praksa naglašava težinu i opasnost industrijskog rada za najmlađe radnike tog vremena. Rad u tvornicama i rudnicima izložio je djecu različitim zdravstvenim problemima, poput respiratornih oboljenja, ozljeda, i zaostajanja u fizičkom i mentalnom razvoju. Život djece se promijenio, a teški životni uvjeti i eksploatacija djece potaknuli su osnivanje pokreta za njihovu zakonsku zaštitu (Ilias, Akter, 2017).

Loši uvjeti rada i eksploatacije djece, potaknuli su razvoj reformskih pokreta poput pokreta za aboliciju dječjeg rada i poboljšanje zakonske zaštite djece. Daje se velika važnost dječjoj dobrobiti te se pojavljuju prvi pokreti za njihovu zakonsku zaštitu i uvode programi namijenjeni zaštiti djece i ukidanja njihovog rada (Honoré, 2009). Pokreti su postupno rezultirali uvođenjem zakona koji su ograničavali rad djece i poboljšavali uvjete djetinjstva i položaj djece u industrijskom društvu. Ženski pokret imao je jedan od najvažnijih utjecaja na promjenu ideje djetinjstva. Platt (1982) prema Ilias i Akter (2017) navodi da je feministički pokret djelomično oblikovao koncept djetinjstva toga vremena jer je on bio i pokret za spašavanje djece, svojevrsni

križarski pohod, koji je, uz naglašavanje važnosti društvenog poretka, implicitno promovirao nuklearnu obitelj i posebno ulogu žena kao ključnih stupova obitelji. S organizacijama za zaštitu djece uvedena je nova priroda o dječjoj skrbi. Prve organizacije za zaštitu djece pojavile su se u Americi 1825.g., gdje je osnovana prva *Kuća utočišta*, koja je pružala sklonište zlostavljanoj i zanemarenoj djeci (Ilias, Akter, 2017). Isti autori navode da su u narednim godinama osnovane brojne slične ustanove te ističu da čak ni one nisu bile potpuno usmjerene na dobrobit djece jer njihov primarni cilj nije bio zaštita, već sprječavanje djece da postanu ekonomski teret i prijetnja društvu. Tadašnje društveno uvjerenje bilo je da loše djetinjstvo vodi do loše odrasle dobi, što se nastojalo spriječiti pojačanim nadzorom nad djecom kroz ovakve ustanove (Ilias, Akter, 2017).

Industrijska revolucija donijela je i nove pedagoške metode i teorije. Za ovo je razdoblje bitno naglasiti razvitak pedagogije čijem je napretku, kao i napretku prema obrazovanju djece, pridonio švicarski pedagog Pestalozzi koji je istaknuo važnost praktičnog učenja i razvijanja svih aspekata djetetove osobnosti, uključujući emocionalni i socijalni razvoj. Njegov rad postavio je temelje modernog obrazovanja.. (Hercigonja, 2021). Hercigonja (2021) ističe kako je značajno istaknuti i promjene koje je donio njemački pedagog Fröbel. Honoré (2009) navodi kako je on u Njemačkoj 1840.g osnovao prvi dječji vrtić, istaknuvši značaj ranog djetinjstva za sveukupni razvoj pojedinca, a zbog tvrdnje da je za razvoj djece bitna igra, Fröbel je bio ismijavan. Važnost igre kao osnovnog elementa učenja kasnije je prihvaćeno i još uvijek se smatra jednim od najznačajnijih otkrića u pedagogiji. Ove su ideje dovele do šireg pristupa obrazovanju i razvoja novih metoda poučavanja prilagođenih potrebama industrijskog društva.

Iz industrijalizacije proizašla je urbanizacija koja je mijenjala shvaćanje obitelji i njezinih ekonomskih struktura. S razvojem strojeva i novih tehnoloških inovacija, industrijski procesi su napredovali, što je rezultiralo smanjenjem potrebe za radnom snagom, a posljedica toga bila je smanjena potražnja za djecom kao radnom snagom u tvornicama (Ilias, Akter, 2017). Isti autori navode da su se roditelji iz obitelji radničkih klasa protivili ograničenjima dječjeg rada i obavezama školovanja, a njihov otpor vjerojatno je proizlazio iz ekonomskih potreba, a ne iz nedostatka brige za djecu. Kako je smanjena potreba za dječjom radnom snagom, djeca su postala društveni problem u novim urbanim područjima, što je dovelo do napora da se njihovo ponašanje kontrolira. Smanjenje rada djece u industriji pridonijelo je poboljšanju uvjeta za njihovo obrazovanje i djetinjstvo. No, smisao obrazovanja u početku se svodio na to da se djeca zaokupe u školama u cilju rješavanja problema „*beskorisne*“ populacije (Ilias, Akter, 2017).

Tako su grubo djeca bila okarakterizirana nakon što se njihove usluge više nisu tražile na tržištu rada. Radnička djeca pohađala su nedjeljne škole koje su zadovoljavale njihove moralne i akademske potrebe, a koje su bile poticane od strane industrijalaca jer su podučavale vrijednostima koje su poslodavci smatrali poželjnima kod djece (Cruickshank, 1983, prema Ilias, Akter, 2017). Isti autori nadalje navode kako se ideja općeg školovanja širila, minimalna zakonska dob za dječji rad se povećavala, a maksimalni dopušteni broj radnih sati se smanjivao. Ovaj trend pomogao je oblikovati novu percepciju djetinjstva i proširiti je na širi raspon društvenih klasa. To je bio početak prepoznavanja djetinjstva kao ključne faze ljudskog razvoja, a kultura je počela uviđati njegovu emocionalnu važnost. Isti autori navode i da je promjena u pogledu na prirodu čovjeka potaknuta industrijalizacijom i urbanizacijom duboko promijenio percepciju djetinjstva. Također ističu kako su upravitelji industrije koja je napredovala djecu prvo tretirala kao radnike, pa kao učenike i na kraju, kako bi od njih imala najveću korist, kao potrošače. Ti čimbenici ispreplitali su se i utjecali jedni na druge te su djelovali istovremeno na društvo koje je utjecalo na obitelj, a obitelj na svoju djecu (Ilias, Akter, 2017).

Industrijska revolucija, iako je donijela napredak u mnogim područjima, također je imala ozbiljne negativne posljedice na djetinjstvo. Značajno je promijenila ekonomiju, društvenu strukturu i obiteljski život. Tehnološki napredak doveo je do toga da su djeca postala važan ekonomski resurs, često prisiljena raditi u teškim uvjetima. Ova situacija rezultirala je gubitkom djetinjstva za mnogu djecu, jer su bila lišena igre i obrazovanja. Napredak industrijalizacije potaknuo je razvoj novih pedagoških metoda i teorija koje su naglašavale važnost ranog djetinjstva i igre. Urbanizacija je mijenjala percepciju obitelji i ekonomske strukture jer su djeca bila sve manje potrebna na tržištu rada. Zakoni koji ograničavaju rad djece i poboljšavaju uvjete za njihovo obrazovanje počeli su mijenjati percepciju djetinjstva i smatrati ga ključnom fazom u djetetovom razvoju. Bilo je to doba začetka zakonske zaštite djece i još jedan povijesni pomak prema pozitivnim promjenama. Industrijska revolucija značajno je promijenila život djece, izloživši ih rizicima i izazovima, ali i potičući razvoj pokreta i zakonodavstva za njihovu zaštitu i dobrobit.

3.5. Razvoj znanosti o djetinjstvu u 20.st.

Dinamično 20. stoljeće obilježeno je ekstremima, obuhvaćajući turbulentne i izazovne periode, velike ratove i teška vremena, tehnološka i znanstvena dostignuća i snove o stvaranju novih ljudi i bolje budućnosti, ali bilo je to stoljeće djeteta, vrijeme transformacije i stvaranja nove

percepcije o djetetu (Barinić, Serdar, 2019). Pogled na djetinjstvo tijekom stoljeća mijenjao se s razvojem znanosti, što je omogućeno industrijskom revolucijom. Pojavljuje se pojam nuklearne obitelji kao posrednik ideoloških i kulturnih vrijednosti i širenja novih tipova organizacije i života unutar obitelji prateći ekonomski procvat kapitalizma (Nenadić, 2011). Dvadeseto je stoljeće obilježeno napretkom u razumijevanja razdoblja djetinjstva kroz proučavanje dječjeg razvoja i utjecaja različitih čimbenika na djetinjstva. U tome se razdoblju posebno ističe Jean Piaget, švicarski psiholog i filozof, koji je među prvima detaljnije počeo proučavati dječje ponašanje te na osnovu svojih istraživanja razvio poznatu teoriju kognitivnog razvoja djeteta. Njom se zaključuje da dijete uči kroz faze povezane s njegovom dobi i u interakciji sa svojom okolinom te da društvo može utjecati na razvoj djeteta razumijevajući i poštujući njegove razvojne faze. Znanstvene su spoznaje potaknule i razvoj znanosti kroz koje su se kreirale nove teorije temeljene na medicini, psihologiji, sociologiji i pedagogiji. Tako su nastale promjene i u politikama koje su oblikovale obiteljsko okruženje kao i institucionalno okruženje u kojem su se odgajala djeca te oblikovala svoja razmišljanja i svoju osobnost (Klišanić, Nardelli, 2021). Time je društvo pokazalo sposobnost prilagodbe novim spoznajama o dječjem razvoju, što je značajan korak naprijed u osiguravanju boljih uvjeta za rast i razvoj djece.

Stara pedagogija je naglašavala inferiornost djece, dok je nova istaknula njihove potencijale. Postupno je došlo do pomaka od prosvjetiteljskog gledišta koje je djetetu pridavalo ulogu pasivnog primatelja odgojnih napora odraslih, prema romantičnom pristupu koji poštuje djetinjstvo kao posebnu fazu razvoja. (Barinić, Serdar, 2019). Pojavljuju se nove obrazovne pedagogije, među najpoznatijima ona Marie Montessori i Steinerove Waldorf pedagogije, koje se razvijaju promovirajući ideju kako djeca trebaju biti djeca, naglašavajući da je igra zapravo djetetov rad. Te su se ideje globalno proširile te se i danas u mnogim vrtićima diljem svijeta radi po tim metodama. Dobar je primjer i Reggio pedagogija. U tome konceptu Lorisa Mallaguzzija, koji je nastao u Italiji nakon Drugog svjetskog rata, naglasak je stavljen na iskorištavanje urođene dječje znatiželje u kojem se djeca, kroz osmišljavanje vlastitih projekata i njihove provedbe uz pomoć odgajatelja, potiču na izgradnja vlastitog znanja, ostvarivanje vlastitih otkrića te razvoj socijalnih odnosa s drugom djecom (Honoré, 2009). Ovaj se koncept primjenjuje i unutar redovnog vrtićkog programa u hrvatskim vrtićima gdje se po Reggio primjeru provode projekti, dokumentiranje i planiranje odgojno-obrazovnog rada. Honoré (2009) naglašava vrijednost analize povijesnog razvoja koja leži u identificiranju značajnih ideja koje mogu imati koristi za suvremeno dijete, potičući njegov cjeloviti razvoj na

najprirodniji način. Inicijativa za oslobađanje djece od utjecaja formalnog obrazovanja rezultirala je razvojem još jednog oblika predškolskog odgoja. Slično onome što je u 18. stoljeću zagovarao Roussou, u Skandinaviji su se 1950.-ih godina počeli otvarati vrtići na otvorenom bez knjiga, bojanki, računala niti igrališta koja su presvučena gumom, bez krovova i zidova. Djeci se pruža prostor i vrijeme za samostalno učenje, dok ih odgajatelji promatraju kako istražuju kroz igru, preuzimaju odgovornost, uče kroz pogreške i iz njih te rade na svojim zadacima, jer je igra bitan sastojak djetinjstva (Honoré, 2009). To su bile preteče današnjih šumskih vrtića, koji se otvaraju i u Hrvatskoj, a koji naglašavaju važnost boravka u prirodi i igranja s prirodnim, neoblikovanim materijalima (Slika 3.).

Slika 3.: Igra u šumskom vrtiću
(<https://sumskadjeca.com>)

Tijekom 20. stoljeća, psihologija djetinjstva postala je značajna disciplina unutar psihologije. Istraživači poput Jean Piageta, Lav Vygotskog i Erik Eriksona pridonijeli su temeljnom razumijevanju razvojnih faza djeteta, procesa učenja, socijalnih interakcija i formiranja identiteta. Mooney (2013) prema Šagud (2015), koji detaljno analizira ključne teorije Deweya, Montessori, Eriksona, Piageta i Vygotskog, a koje su oblikovale razumijevanje učenja i razvoja djece u ranoj dobi, zaključuje da je zajednička karakteristika ovih progresivnih teoretičara usmjerenost na dijete koje kroz interakciju s društvenom okolinom ostvaruje svoje potencijale kroz obrazovanje kao proces, a ne priprema za budući život. Razvoj znanosti o djetinjstvu u 20. stoljeću obuhvaća raznovrsne teorije, istraživanja i pristupe koji su znatno obogatili naše razumijevanje djetinjstva. To je razdoblje obilježeno značajnim napretkom u razumijevanju dječjeg razvoja, potrebama djece i utjecaju različitih čimbenika na djetinjstvo.

Autorica Key (2000) na početku 20. stoljeća iznosi nadu u poboljšanje društvene brige za odgoj budućih naraštaja nazivajući nadolazeće razdoblje stoljećem djeteta. U mnogočemu je i bilo stoljeće djeteta koje je iznjedrilo mnoge pozitivne promjene među kojima je i promjena u percepciji čovjeka. Dok se ranije čovjek smatrao nepromjenjivim fizičkim i psihičkim bićem, sada se uvidjelo da je sposoban za obnavljanje, da je neprestano u procesu promjene, da je evoluirao tijekom dugog razdoblja i da je sposoban transformirati se u novo biće. Nadalje, autorica ističe da svaki novi dan donosi nove spoznaje o nevjerojatnim mogućnostima poboljšanja tjelesnih i psihičkih sposobnosti, o interakciji između unutarnjeg i vanjskog svijeta, o prevladavanju bolesti, o produženju životnog vijeka i mladosti te o razumijevanju zakonitosti fizičkog i psihičkog razvoja. Čovječanstvo ima neograničene mogućnosti te se kroz povijest pokazalo da je svijet otvoren za nove spoznaje i izazove koji društvu donose napredak (Key, 2000).

Prvi element modernog modela, školovanje umjesto rada, postao je važan u 20. stoljeću, jer su strojevi s razvojem industrijalizacije često zamjenjivali dječji rad, a obrazovanje se počelo smatrati ključnim za uspjeh u odrasloj dobi (Stearns, 2017). Zamjena dječjeg rada strojevima potaknula je potrebu za obrazovanjem. Obrazovanje je postalo ključno za pripremu mladih za uspješnu budućnost, odražavajući promjene u ekonomiji i vrijednostima društva. Kako djeca nakon industrijske evolucije više nisu bila ekonomski neophodna, glavni izvori prihoda postali su roditelji, posebno očevi, a djeca su se smatrala ekonomski „*beskorisnima*“. Njihovo odrastanje smatralo se financijski zahtjevnim, no društvo je počelo cijeniti njihovu emocionalnu vrijednost (Ilias, Akter, 2017). Ovaj je prijelaz bio ključan za redefiniranje djetinjstva. Temelji odgoja i obrazovanja djece počeli su se mijenjati tijekom 1950.-tih godina, postupnim priznavanjem djece kao bića s jednakom dostojanstvom koja imaju pravo na osobni rast i individualni razvoj (Juul, 1996). Ta je promjena otvorila put razvoju boljih odgojnih praksi i veće ulaganje u emocionalni i intelektualni razvoj djece. To je bilo bitno jer je razvojem društva sve više djece sve ranije dobi, bilo obuhvaćeno organiziranim oblikom ranog odgoja. Prvi samostalni koraci u životu djeteta označili su i polazak u školu, a „Unatoč brojnim kritikama koje je škola kao institucija doživjela u 20. stoljeću – od toga da ubija duše učenika do toga da proždire djetinjstvo i mladost – ona je ostala postojana u svojoj funkciji, nesklona brzim promjenama i u svojoj biti nesklona djetetu“ (Barinić, Serdar, 2019, str. 21). Očekivanja društva i stvarnost školskog sustava pokazuje potrebu za daljnjim promjenama i poboljšanjima kako bi se osigurao optimalan odgoj, obrazovanje i razvoj djece, jer „Jedino ispravno polazište u odgoju

djece koje vodi k socijalnim bićima, je da se prema djeci ponašamo kao prema sebi ravnima, dok istodobno ojačavamo hrabrost djeteta da postane pojedinac.“ (Key, 2000, str. 83).

Dvadeseto je stoljeće nazvano „*stoljećem djece*“ izjavom Lige Naroda iz 1924.g. kako „Čovječanstvo duguje djeci najbolje od onoga što može dati.“ (Honoré, 2009, str 31). U takozvanom stoljeću djeteta koje pruža multidisciplinarni pristup i zagovara holistički pristup djetetu, ističe se važnost dobrobit djece i zaštite dječjih prava. Oblikuju se nove prakse i politike u Europi, svijetu, kao i u Republici Hrvatskoj, jer „Krajem prošlog stoljeća, počeli smo se zanimati za djecu kao bića s osobnim intelektualnim i psihološkim potrebama koje mogu biti važne za njihovo blagostanje i razvoj.“ (Juul, 1996., str. 19). Djetinjstvo je prepoznato kao važan dio djetetovog života, a dijete je središte obiteljskog i društvenog života. Stope rađanja i smrtnosti su opadale, obitelj se smanjivala i više se usmjeravala na potrebe djeteta. Umjesto da se bore za preživljavanje što većeg broja djece, roditelji u dvadesetom stoljeću mogli su se s manjim brojem djece posvetiti kvalitetnijem odgoju. S manjim brojem djece, roditelji su mogli posvetiti više vremena i resursa svakom djetetu, što je rezultiralo boljim obrazovanjem i emocionalnom podrškom. Razvoj djece mogao se bolje pratiti, a jače emotivno vezanje za djecu doprinijelo je jačanju obiteljskih odnosa. Počeo je jačati i natjecateljski pritisak koje je društvo nametalo roditeljima, a oni svojoj djeci. Dizajn igračaka za poticanje intelektualnog razvoja i unapređenje motoričkih i kognitivnih vještina. relativno je nov fenomen, pa iako korijeni sežu do 1920-ih, tržište obrazovnih igračaka doživjelo je pun procvat tijekom 1990-ih godina (Honoré, 2009).

Sve do početka 20. stoljeća, djeca nisu bila posebno istaknuta niti je netko posebno obraćao pažnju na njihov pravni status. Dijete je uvijek bilo pod vlašću nekoga, često u okviru surove i neprijateljske stvarnosti. Tek sredinom 20. stoljeća, pravni sustavi su uveli koncept roditeljskih prava, što uključuje prava i odgovornosti oba roditelja za brigu o djetetu na jednak način, uzimajući u obzir dobrobit djeteta. Primjetno je bilo sve veće naglašavanje dobrobiti djece i veće osjetljivosti prema njihovim pravima. U tom razdoblju, međunarodna zajednica je pokazala veći interes za unaprjeđenje statusa djece na globalnoj razini. Patrijarhalni model obiteljskog ustroja, gdje je otac imao apsolutnu vlast, postupno je napušten, a umjesto toga, uspostavljen je sustav jednakosti između muškaraca i žena u stjecanju prava i preuzimanju odgovornosti prema cijeloj obitelji (Huseinspahić, 2013)

Inicijativa za promicanje prava djece seže u 1924. godinu donošenjem Ženevske deklaracije o pravima djeteta, a nastavlja se Općom deklaracijom UN-a o pravima čovjeka iz 1948. godine. Njom se djeci osigurava pravo na slobodu i jednakost, zabranu okrutnosti i ropstva i pravo na sudsku zaštitu. Zatim je potpisana Deklaracija o pravima djeteta 1959. godine koja daje smjernice vladajućima kroz načela o tome kako djetetu osigurati sretno djetinjstvo. Pravnim početkom pokreta za prava djece smatra se donošenje Konvencije o pravima djeteta koju je 1989. godine usvojio UN, a koju su ratificirale skoro sve države svijeta, uključujući Hrvatsku 1991. godine (Kopić, Korajac, 2010). Razvoj novih znanstvenih pristupa, zastupanje dječjih prava, profesionalni pristupi u radu s djecom i politike doveli su do Konvencije kojom se promiče ideja djeteta kao pravnog subjekta, a ne osobe kojoj je samo potrebna posebna zaštita odraslih (Polić 2015, prema Maleš i sur., 2003). Naravno, postoje razlike u provođenju zajamčenih dječjih prava u društvu, ovisno o državnom ustroju, nacionalnim vrijednostima i kulturi. Autori Kopić i Korajac (2010) Konvenciju UN-a smatraju osnovnim međunarodnim dokumentom koji promiče prava djece, a koji je fokusiran na odgovornosti odraslih prema poštovanju tih prava i ističu da je ona pravni akt, obvezujući za sve države potpisnice te naglašavaju važnost prihvaćanja dječjih prava kao temelja za organiziranje odnosa između djece i pojedinaca, obiteljskih zajednica te državnih institucija koje su u kontaktu s djecom. Nakon Konvencije UN-a, prihvaćeni su i ostali dokumenti koji naglašavaju želju za specifičnom zaštitom djece i svijest međunarodne zajednice o nužnosti konkretnih akcija.

Razvoj znanosti o djetinjstvu tijekom 20. stoljeća obilježen je brojnim promjenama i napretkom. Od turbulentnih ratnih vremena do tehnoloških inovacija, tijekom ovog dinamičnog stoljeća događali su se ključni pomaci u percepciji djeteta i pristupu njegovom odgoju. Progresivne teorije poput Piagetove, Vygotskogove i Eriksonove osvijetlile su različite aspekte dječjeg razvoja i učenja, dok su se nove pedagoške prakse, poput Montessori, Waldorf i Reggio pedagogije, počele širiti diljem svijeta, promičući holistički pristup djetetu. Promjene u pravnim sustavima, naglašavanje prava i dobrobiti djece te potpisivanje Konvencije o pravima djeteta 1989. godine, pokazali su sve veću osjetljivost društva prema dječjim potrebama i pravima. Stoljeće djeteta donijelo je i revoluciju u obrazovanju, od zamjene dječjeg rada strojevima do priznavanja važnosti obrazovanja za uspjeh u odrasloj dobi. Kontinuirani napredak znanosti pružio je nove uvide u dječji razvoj i potencijale. Danas, s dubljim razumijevanjem dječjih potreba i prava, te s obiljem pedagoških pristupa i teorija na raspolaganju, društvo ima priliku osigurati bolje uvjete za rast i razvoj svakog djeteta. Ovo stoljeće nas podsjeća na važnost kontinuiranog napretka i prilagodbe kako bi se osigurala sretnija i zdravija budućnost.

4. SUVREMENO DJETINJSTVO

Povijest djetinjstva pruža važan uvid u iskustva iz prošlosti, za djecu i za odrasle koji se bave djecom i za šire društvene institucije te omogućuje bolje razumijevanje današnjeg djetinjstva, pokazujući kako se ono razvijalo od ranijih koncepata do suvremenih obrazaca. To je posebno važno jer se, osobito u posljednja dva stoljeća, tempo promjena u djetinjstvu znatno ubrzao (Stearns, 2016). Zbog toga se ukazuje potreba za kontinuiranim prilagođavanjem pristupa kako bi se adekvatno podržala i zaštitila djeca u današnjem društvu. Suvremene obitelji susreću se s velikim promjenama jer „Osnovne vrijednosti, koje su tijekom više od dva stoljeća omogućavale siguran temelj obitelji, sada prolaze kroz razdoblje dezintegracije i promjene i to u gotovo svim dijelovima svijeta.“ (Juil, 1996., str. 15).

„Lloyd de Mause, američki psihoterapeut i povjesničar, izvrsno je zaključio 1974. godine kako je „povijest djetinjstva noćna mora od koje se tek počinjemo buditi“ „ (Honoré, 2009, str. 27). Obitelji strukturirane hijerarhijski i vođene autoritarnim patrijarhalnim ili matrijarhalnim principima postaju stvar prošlosti. To se događa različitim tempom, a rezultat toga je velika raznolikost tipova obitelji u svijetu jer neke obitelji očajnički pokušavaju zadržati modele iz *"dobrih starih vremena"*, a druge eksperimentiraju koristeći nove i produktivnije načine zajedničkog života (Juil, 1996). Prijelaz s tradicionalnih na moderne oblike obitelji može biti izazovan zadatak, posebno za obitelji koje drže do tradicionalnih vrijednosti. No, moguće je prihvatiti nove spoznaje u odgoju djece, a pritom sačuvati tradicionalne vrijednosti. To je korak unaprijed prema pravednijem i inkluzivnijem društvu.

Honoré (2009) ističe kako je danas pritisak na uspjeh od ranog djetinjstva veći nego ikada, a prije samo sto godina, roditelji su najviše brinuli hoće li njihovo dijete preživjeti, a ne hoće li savladati razvojne prepreke brže od drugih. Znanstvena istraživanja pokazuju da su mala djeca izuzetno sposobna za učenjem, a velike promjene uočavaju se iz generacije u generaciju. Autor zatim zaključuje, „Problem je u tome što je takav tip istraživanja ušao u kulturološki krvotok u obliku krutog pravila: što ranije i što više poticaja vaše malo dijete dobije, to će biti pametnije.“ (Honoré, 2009, str. 41). Problem današnjeg društva je roditeljsko natjecanje u pružanju ranog i obilnog poticanja svojoj djeci u nadi da će ih to učiniti pametnijima, no to može rezultirati pretjeranim pritiskom na djecu i narušavanjem njihovog prirodnog razvoja. Dječje uloge i obaveze, disciplina, razlike između spolova, zdravlje, materijalni status, odnosi unutar

obiteljske strukture, pa čak i neki emocionalni aspekti djetetova života podložni su istraživanju (Stearns, 2017). Povjesničari nastavljaju istraživati različite aspekte dječjeg života iz prošlosti za koje se smatra da bi imale veliku važnost za današnje društvo. Danas znamo, „Za razliku od uvjerenja Johna Lockeja, kako bebe nisu gruda gline čija čitava budućnost ovisi o ponašanju roditelja. Svatko od nas rođen je s jedinstvenim genetskim zapisom koji ima veliku ulogu u oblikovanju naše inteligencije, temperamenta, sposobnosti.“ (Honoré, 2009, str. 41). Danas kao da smo rastrgani između dvije ideje, jedne, prema Locke, koja govori da djecu treba oblikovati i druge, prema Rousseau, koja govori da im dopustimo da budu djeca (Honoré, 2009), pa je ključno uzeti u obzir znanstvene spoznaje i voditi se uravnoteženom pristupu u odgoju. Djecu se u razvoju može poticati, no pritom je najbitnije uzeti u obzir individualne potrebe i interese svakog pojedinog djeteta.

Odrastanje u razvijenom svijetu početkom 21. stoljeća donosi mnoge prednosti. Na primjer, vjerojatnost da će dijete patiti od neishranjenosti, zapuštanja ili nasilja i smrti manja je nego ikad prije u povijesti. Djeca su okružena udobnostima koje su bile nezamislive prije samo jedne generacije. Brojne akademske ustanove, političari i tvrtke neumorno traže nove načine kako bi djecu njegovale, hranile, oblačile, obrazovale i zabavljale. Dječja su prava zajamčena međunarodnim zakonima, a djeca su u središtu svijeta svojih roditelja (Honoré, 2009). Promatrano iz različitih perspektiva, šalje se jednaka poruka, „Djetinjstvo je predragocjeno da bude prepušteno djeci, a djeca su predragocjena da budu prepuštena sama sebi.“ (Honoré, 2009, str. 13). Uplitanje u djetinjstvo rezultiralo je stvaranjem novog koncepta djetinjstva. Honoré (2009) navodi kako su se u prošlosti djeca mučila radeći na polju, nakon toga, u razdoblju industrijske revolucije, radeći u tvornicama, a u 20. stoljeću je došlo do koncepta slobodno odgojenog djeteta te ističe kako u 21. stoljeću ulazimo u razdoblje upravljanja djetetom. Doba u kojem se želi upravljati djetetom pokazuje rastuću zabrinutost za sigurnost, obrazovanje i emocionalni razvoj djece. Autorica Key (2000) smatra da je izvor svih promjena u promjeni ljudske prirode koja će se dogoditi kada ljudski rod osvijesti da je naraštaj svetost. Kroz poštovanje i brigu prema djeci, možemo izgraditi društvo koje cijeni i podržava rast, razvoj i dobrobit svakog djeteta.

4.1. Društvene promjene, odgoj i obrazovanje

Odgoj djece u suvremenim životnim uvjetima treba promatrati kao proces koji uključuje interakciju s cijelom društvenom okolinom. Također, društvo često gleda na djecu kao na

prerano odrasle pojedince, što ih stavlja u suprotnu poziciju jer su izloženi velikim pritiscima i očekivanjima okoline, dok su istovremeno i previše zaštićeni (Jurčević Lozančić, 2011). Prema svim pokazateljima, danas odgajamo najbolje opremljenu, najmaženiju i najnadgledaniju generaciju u povijesti. Kroz tisuće godina koristila se metoda pokušaja i pogrešaka, no možda je idealan recept za odgoj najpametnije, najzdravije i najsretnije djece koju je svijet ikada vidio odgoj uz sveprisutni nadzor, ironično iznosi Honoré (2009), no zatim zaključuje: „Štoviše, svako je dijete različito kao i svaka obitelj, što znači da nikada neće biti jednoznačnog recepta za podizanje djece.“ (Honoré, 2009, str. 44). Danas djeca ne žive isključivo unutar svoje društvene ili obiteljske zajednice gdje dijele svakodnevne aktivnosti i odgovornosti, već su dio globalnog svijeta koji se temelji na raznolikosti, suočavaju se s brzim promjenama i užurbanim tempom koji često nije usklađen s njihovim sposobnostima i načinima rješavanja fizičkih i moralnih izazova (Flitner, 2005, prema Jurčević Lozančić, 2018).

Kao temeljna jedinica društva, obiteljski život nije izoliran, već je aktivno uključen u život šire zajednice. Događanja unutar zajednice izravno utječu na obitelj i njezinu sposobnost obavljanja odgojne uloge (Jurčević Lozančić, 2011). Moderne promjene u obitelji treba razumjeti u kontekstu novih društvenih promjena koje dovode do novih oblika obiteljske organizacije i odnosa među članovima. Obiteljske tradicije mijenjaju svoj način izražavanja, odražavajući i podržavajući održavanje i stvaranje univerzalnih vrijednosti obitelji koje se zatim prenose na cijelo društvo (Nimac, 2010). Događanja unutar zajednice izravno utječu na obitelj i njezinu sposobnost obavljanja odgojne uloge. Zbog toga je ključno pružiti podršku obiteljima kroz društvene i institucionalne mjere kako bi se osigurala stabilnost i dobrobit svih njezinih članova. Društveni značaj obitelji varira među kulturama, no njena egzistencijalna važnost je univerzalna (Juul, 1996). Paradoksalno je da društvene promjene i stresovi koje oni donose, djeluju kao poticaji za obiteljski život, jer navode ljude da traže utočište u obitelji i zaštitu od nemilosrdnosti i anonimnosti vanjskog svijeta (Nimac, 2010). Iako postoje pokazatelji slabljenja obiteljskih veza i veće individualizacije članova, čini se da u vrijednosnom i emocionalnom smislu jača privrženost obitelji kao najvažnijoj društvenoj grupi (Nimac (2010). Kroz povijest, bez obzira na društvene promjene i stresove koje one donose, značaj obitelji za pojedinca ostaje nepromijenjen. Unatoč promjenama, obitelj ostaje temeljna i nezamjenjiva potpora pojedincu.

Suvremeno društvo je snažno orijentirano prema materijalizmu, gdje se čini da je jedna od glavnih vrijednosti isključivo posjedovanje i imanje (Dadić, 2013). Takvo potrošačko društvo

nameće nove vrijednosti, unosi nove promjene u međuljudske odnose te mijenja koncepte prostora i vremena. Odnos ponude i potražnje, kao i težnja za stjecanjem profita i materijalnih stvari, umanjuje ljudsku spontanost i vrijeme potrebno za opuštanje s obitelji i s prijateljima, prihvaćanje emocija, duhovno promišljanje i izgradnju kvalitetnih odnosa sa samim sobom i drugima (Jurčević Lozančić, 2011). Sve navedeno utječe na obitelj i njezinu izmijenjenu ulogu u društvu, a preko obitelji i na djecu. Sveopći uvjet da će dijete imati uspješan život u budućnosti samo ako teži najvišim ciljevima, potječe iz kulture potrošača koja promovira neograničeni uspjeh, materijalno bogatstvo i važnost pobjede. Ovaj stav se njeguje već od najmlađih dobnih skupina (Jurčević Lozančić, Kunert, 2012).

Moderno je doba obilježeno pojavom dječjeg konzumerizma i potrošačkog načina života unutar obitelji. Ova je pojava izrazito štetna za djecu i obiteljske veze, pa je važno donijeti pedagoške strategije kako bismo se nosili s tim izazovima. Konzumerizam, kao način života usmjeren na potrošnju, društveni je problem i izazov koji zahtijeva odgovarajući pristup. Poticanje na ovakav način života, s njegovim različitim implikacijama, postavlja važan problem pred sve odgovorne za odgoj i obrazovanje djece. Dugoročni cilj je poticanje otvorenog razgovora između roditelja i djece o konzumerizmu i njegovom utjecaju. Na roditeljima je odluka oko ograničenja upotrebe medija, tih glavnih nositelja marketinških poruka, ali i pružanje odgojno oblikovanih sadržaja. Medijska pismenost može olakšati dekodiranje reklama, ali i imati utjecaj na ponašanje. Obmanjujuće reklame, koje kroz prikaze obitelji s osmijehom potiču potrošnju, stvaraju prividnu vezu između konzumerizma i obiteljskog zadovoljstva i sreće. Potrebna su nova istraživanja u hrvatskom pedagoškom području koja bi pokazala kako konzumerizam i potrošački način života utječu na djecu i odnose unutar obitelji (Dadić, 2013).

Trendovi pokazuju da se djetinjstvo sve više skraćuje, što se manifestira kroz smanjenje vremena koje djeca provode u slobodnoj igri, dok istovremeno, društvo i roditelji postavljaju sve veće zahtjeve za institucionalnim stjecanjem kompetencija. S jedne strane djeci se na takav način pruža potrebna podrška i stimulaciju za njihov razvoj, no s druge strane, postoji i zabrinutost da takav pristup može ograničiti slobodnu igru i spontane socijalne interakcije, koje su također ključne za zdrav razvoj djeteta (Bašić, 2011, prema Jurčević Lozančić 2018). Mnoga djeca danas provode veći dio svog vremena u institucionalnoj skrbi, unutar pažljivo planiranih i organiziranih okruženja prilagođenih ekonomskom i kulturnom statusu njihovih obitelji, u kojima su djeca razdvojena prema dobi i sposobnostima te su u kontroliranim uvjetima i pod nadzorom odraslih (Shaw i Wood, 2009, prema Jurčević Lozančić 2018). Saznanja o osjetljivim

i ključnim periodima razvoja kod djece, to jest razdobljima kada dolazi do specifičnog učenja, značajno su napredovala zahvaljujući istraživanjima o mozgu. Ovo je izuzetno važno za stručnjake, posebno odgajatelje, koji bi trebali primjenjivati nova istraživanja u svojoj praksi kako bi odgoj i obrazovanje djece podigli na najviši nivo, prepoznajući dijete kao veliki potencijal u svakom aspektu (Klišanić, Nardelli, 2021). Ključni korak u procesu roditeljskog sazrijevanja i razvoja predstavlja predškolska ustanova. Roditelji mogu odgovoriti izazovima suvremenog roditeljstva kroz uspješnu suradnju s odgajateljima njihove djece, kroz efikasnu komunikaciju, izgradnju partnerstva te aktivno sudjelovanje u različitim programima pedagoškog obrazovanja (Jurčević Lozančić, Kunert, 2012).

Suvremeni odgoj djece treba promatrati kao dinamičan proces u interakciji s društvenom okolinom. Djeca su danas suočena s pritiscima i očekivanjima, ali su istovremeno i previše zaštićena, što rezultira paradoksalnom situacijom. Unatoč tehnološkom napretku i društvenim promjenama, obitelj ostaje temeljna društvena jedinica, krhka i osjetljiva na vanjske utjecaje. Moderna obitelj je podložna promjenama i zahtijeva podršku društva i institucija za očuvanje stabilnosti. Suvremeno društvo, orijentirano prema materijalizmu, dodatno komplicira obiteljsku dinamiku i djeci nameće kulturu konzumerizma. Odgajatelji i roditelji trebaju surađivati kako bi osigurali uravnotežen razvoj djece, koji uključuje i slobodnu igru i spontane socijalne interakcije. Medijska pismenost i ograničavanje konzumerističkih utjecaja od velike su važnosti za zdrav razvoj djece i očuvanje kvalitetnih obiteljskih odnosa.

4.2. Obitelj i izazovi roditeljstva

Suvremeno doba donosi brz tehnološki napredak, promjene socioekonomskih uvjeta i promjene u obiteljskoj strukturi što čini izazovno vrijeme za roditeljstvo kao i za odgoj i obrazovanje današnjeg suvremenog djeteta (Jurčević Lozančić, Kunert, 2012). Tradicionalne definicije obitelji, koje se temelje na braku i krvnom srodstvu, više ne obuhvaćaju različite oblike suvremenih obitelji (Maleš, 2012). Korner (2010) prema Jurčević, Lozančić (2011) navodi da u mnogim kulturama osnovne vrijednosti koje su bile temelj obiteljskog života mijenjaju se i transformiraju. Zaključuju da svjetska karta prikazuje različite tipove obitelji. Slično tome, Rinaldi (2006) prema Jurčević, Lozančić (2011), daje osvrt na geografiju moderne obitelji, napominjući kako danas poznajemo različite oblike obitelji kao što su *izvanbračne obitelji*, *binuklearne obitelji* (gdje se nakon razvoda formira druga obitelj), *matrifokalne obitelji* (samohrane majke), *monolitne obitelji* (žena je domaćica, a muškarac radi), te *virtualne* i mnoge

druge. Obitelj je delikatna i promjenjiva struktura koja je podložna vanjskim utjecajima i unutarnjim promjenama koje proizlaze iz promjena u obiteljskoj strukturi i odnosa među članovima. (Jurčević, Lozančić, 2011). No, obitelj također predstavlja primarno okruženje u kojem dijete stječe kompetencije putem vlastitih iskustava i interakcija s ostalim članovima. Roditeljstvo se percipira kao osobni put sazrijevanja i rasta, što podrazumijeva neprestano učenje i napredovanje u vlastitom djelovanju. Moderna obitelj suočena je s brojnim izazovima, uključujući nezaposlenost, nesigurnu egzistenciju, rastuću stopu razvoda, obiteljsko nasilje i preopterećenost poslom. (Jurčević Lozančić, Kunert, 2012).

U suvremenom je vremenu roditeljstvo izazovnije nego ikada prije, s obzirom na to da su roditelji svjesni složenosti odgoja, ali istovremeno opterećeni osobnim egzistencijalnim problemima i društvenim promjenama (Jurčević Lozančić, 2011). Pred suvremene se roditelje postavljaju brojni zahtjevi koje nameće širi društveni kontekst, što nameće razgovor o suvremenom roditeljstvu i pedagoškim kompetencijama roditelja. Zbog sve bržih promjena u društvu, mnogi roditelji teško se snalaze u novonastalim situacijama, što povećava potrebu za njihovim pedagoškim obrazovanjem (Jurčević Lozančić, Kunert, 2012), jer u namjeri odgoja djeteta roditelji ne primjenjuju dovoljno suvremena pedagoška znanja (Maleš, 2012). Štoviše, ima i nejasnoća u pogledu roditeljskih prava i odgovornosti, dok pitanja koja se tiču roditelja i njihove kompetencije za majčinske i očinske uloge postaju sve važnija (Lozančić Jurčević, 2011). Suvremeni odgoj od roditelja zahtijeva mnogo, a uključujući odricanje, posvećeno vrijeme, razumijevanje djeteta, strpljenje, ali i specifična znanja i vještine. Osobito je teško ispuniti ove zahtjeve ako se roditelji oslanjaju isključivo na naslijeđeno roditeljsko iskustvo svojih roditelja. Kompetentni roditelji razumiju razvojne potrebe, nude kvalitetan odgoj, odabiru vanjske utjecaje izvan obitelji pažljivo te cijene i grade partnerstvo s drugima koji sudjeluju u odgoju i obrazovanju njihovog djeteta (Maleš, 2012).

Juul (2003., str. 36) piše: „Parovi koji danas postanu roditelji nalaze se u potpuno novoj situaciji; njihova će djeca tijekom odrastanja više vremena provoditi sa stručnim osobljem nego s njima. Budući da roditelji danas provode malo vremena s djecom, potrebno je nadoknaditi to vrijeme kvalitetom zajedničkih trenutaka (Nimac, 2010). Temelj za izgradnju snažnih obiteljskih veza, međusobnog povjerenja i podrške, ključnih za djetetovu samostalnost i proces odrastanja leži u roditeljskoj posvećenosti djetetu, bez obzira radi li se o aktivnoj komunikaciji ili zajedničkim aktivnostima (Dadić, 2013). Najvažniji aspekti okruženja unutar obitelji koji značajno utječu na dijete su brižnost roditelja, emocionalna toplina, zainteresiranost za dijete i njegove razvojne

potencijale i potrebe (Jurčević Lozančić, 2011). Neki roditelji doživljavaju da su ograničavanjem fizičkog kažnjavanja izgubili autoritet kao roditelji, dok su drugi zamijenili demokratske pristupe pretjeranom popustljivošću, anarhijom. Pojedini roditelji preuzimaju potpunu kontrolu nad djetetovim životom, strukturirajući mu dan, postavljajući obveze, stalno ga nadzirući i ograničavajući mogućnost razvoja njegove samostalnosti, istovremeno inzistirajući na postizanju uspjeha (Maleš, 2012). Iako djeca provode veći dio vremena u institucionalnoj skrbi, „Roditeljski odgojni postupci ključni su za kvalitetan odnos roditelja i djeteta te izravno utječu na napredovanje djeteta i njegov daljnji životni put.“ (Jurčević Lozančić, Kunert, 2012, str. 39). Današnji pristup djetetu kao subjektu s vlastitim pravima mijenja ulogu roditelja, premještajući obiteljski odgoj iz privatne u društvenu zonu, gdje on postaje i predmet javne politike. Roditelji su pravno odgovorni za postupke prema djetetu, a svako kršenje dječjih prava podliježe određenim sankcijama jer država jamči djeci uživanje njihovih prava (Maleš, 2012).

Postmoderna obitelji, suprotno tradicionalnoj nuklearnoj obitelji, stavlja naglasak na individualnim interesima, dok opća dobrobit često dolazi u drugi plan. Muškarci i žene često teže napredovanju u karijeri i postizanju materijalnog blagostanja, pri čemu se često zanemaruju tradicionalne obiteljske vrijednosti (Maleš, 2012). U današnjem društvu, kombinacija majčinstva i profesionalne karijere pruža ženama određenu razinu neovisnosti, što im omogućuje zauzimanje ravnopravnijeg položaja unutar obitelji i u društvu općenito (Jurčević Lozančić, 2011). Poseban je pritisak na majkama od kojih društvo uglavnom očekuje uspješnost u svim aspektima života (Honoré, 2009). To direktno utječe na obitelj, jer iako je ideologija suvremenog društva usmjerena prema djeci, istovremeno se suočavamo s kontinuiranim i sve većim padom stope nataliteta i fertiliteta u razvijenim zemljama. Stručnjaci poput demografa, ekonomista i sociologa slažu se da glavni uzrok smanjenja nataliteta i fertiliteta, često ispod razine potrebne za obnavljanje stanovništva u nekim zemljama, leži u enormno visokim troškovima podizanja djece. Brojčano smanjenje članova te promjena strukture obitelji ne mora nužno značiti njezino propadanje kao temeljne vrijednosne jedinice društva (Nimac, 2010).

Današnji roditelji često razmišljaju o tome pružaju li dovoljno svojoj djeci. S obzirom na sve veće razumijevanje dječjeg razvoja, pitaju se jesu li djeci zaista osigurali dovoljno pažnje, ljubavi, zajedništva, podrške, brige i prilika (Juul, 1996). S obzirom na manjak zajednički provedenog vremena, roditelji često djeci emocije kompenziraju materijalnim stvarima vjerujući da se pravi trenuci sreće, kako ih percipiraju kroz djetetovo "*zadovoljstvo*", mogu

zamijeniti opipljivim predmetima, no „Ovakvo stanje upućuje na lošu sliku brojnih obitelji u kojima se zaboravlja na važnost komunikacije i kvalitete provođenja zajedničkog vremena (Lipovetsky, 2008, prema Dadić, 2013). Posebnost suvremene obitelji je manji broj članova i veće usmjeravanje pažnje potrebama djeteta, njegovom obrazovanju te odnosima unutar obitelji koji se grade na međusobnom razumijevanju i povjerenju (Jurčević, Lozančić, 2011). Suvremeni roditelji vjerojatnije će tražiti emocionalnu povezanost od svoje djece, umjesto konkretnih materijalnih dobiti kao što je ekonomska podrška u starosti. Ilias, Akter, 2017).

Suvremeno društvo obilježava tehnološki napredak, promjene socioekonomskih uvjeta i obiteljskih struktura, što čini roditeljstvo i odgoj djece izazovnim. Tradicionalne definicije obitelji se mijenjaju, a obitelji se danas pojavljuju u raznim oblicima. Roditeljstvo zahtijeva otvorenost ka kontinuiranom učenju, prilagođavanju i pedagoškom obrazovanju kako bi se učinkovito nosilo s izazovima. Unatoč manjku zajedničkog vremena, kvaliteta tih trenutaka ključna je za izgradnju snažnih obiteljskih veza. Suvremeno društvo vrši pritiske na roditelje, posebno majke, što utječe na obiteljski život i stope nataliteta. Moderni roditelji često kompenziraju nedostatak vremena s djecom materijalnim stvarima, ali ključne ostaju emocionalna povezanost, komunikacija i međusobno povjerenje unutar obitelji.

4.3. Pogled na dijete i djetinjstvo

Napredak znanosti pridonio je suvremenom shvaćanju djeteta, što je osim u obiteljskom okruženju pozitivno utjecalo i na pozitivne promjene u institucijskom kontekstu. Danas se u svrhu ostvarenja djetetove maksimalne dobiti na svim područjima njegovog razvoja i učenja pristupa holistički (Klišanić, Vrsalović Nardelli, 2021). Nove društvene studije koje promatraju djetinjstvo iz različitih perspektiva, utvrdile su da se život djece oblikuje prema društvenim i kulturnim očekivanjima odraslih i da odrastanje djece ovisi o mnogim čimbenicima, ne samo o njima samima. Djetinjstvo se ne treba smatrati samo kao pripremni period za budućnost, već i kao značajno životno razdoblje koje ima svoje jedinstvene vrijednosti i kulturne osobitosti. (Jurčević Lozančić, 2018). Prepoznavanje djetinjstva kao zasebnog i vrijednog perioda može pomoći boljem podržavanju razvoja djece, omogućavajući im više prostora za slobodnu igru i izražavanje. Potrebno je promatrati djecu kao aktivne sudionike u oblikovanju vlastite društvene stvarnosti, umjesto samo kao neaktivne primatelje kulture koju im prenose roditelji. Na taj se način podržava njihova autonomija i samostalnost, što je ključno za njihov cjelokupni razvoj i dobit. (Šagud, 2014).

Prema suvremenom shvaćanju, dijete je cjelovito biće koje aktivno sudjeluje u svom obrazovanju, radoznalo je i kompetentno, ima različite interese, sposobnosti, znanja i razumijevanja te je vođeno urođenom znatiželjom uz pomoć koje istražuje svijet oko sebe i aktivno stječe znanje (Jurčević Lozančić, 2018). Ovakvo suvremeno shvaćanje prepoznaje i podržava dječju autonomiju i aktivno učenje i omogućava im da razvijaju svoje potencijale na način prilagođen njihovim individualnim potrebama i sposobnostima. Djeca mogu izraziti svoje granice i integritet. Od rođenja su društvena bića koja kompetentno surađuju s različitim ponašanjima odraslih, bilo ono konstruktivno ili čak negativno za njihove živote. Dok takve spoznaje nisu bile prihvaćene, mogla se na neki način opravdati povreda njihova integriteta, no danas se zna da svako uplitanje u odgoj djeteta ostavlja na njega trajne posljedice, bilo pozitivne ili negativne (Juul, 1996).

Danas se također treba naviknuti na to da je dječja egzistencija odvojena od egzistencije odraslih i da djeca sama po sebi imaju vlastitu vrijednost, da su jedinstvena i dragocjena samo svojim postojanjem (Juul, 1996). Suvremeni pristup smatra dijete kreatorom vlastitog odgojno-obrazovnog procesa, pri čemu dijete i odrasli zajedno uče. Ovaj proces se odvija kroz suradnju teoretičara i praktičara. (Klišanić i Vrsalović Nardelli, 2021). Suradnja djece i odraslih u učenju obogaćuje obrazovni proces i čini ga dinamičnijim i prilagođenijim stvarnim potrebama djece. Suvremeni pogled na djetinjstvo zagovara gledanje na djetinjstvo kao na samostalno, dobro organizirano i osmišljeno razdoblje tijekom kojeg dijete djeluje kao proaktivno, kreativno biće te je društveni sudionik s bogatim i raznovrsnim potencijalima (Šagud, 2015).

Može se reći da u suvremenom društvu izreka „*djeca su najveće bogatstvo*“ nije samo metafora, već može biti sinonim za stvarno visoko koštanje odgajanje djeteta, pa s ekonomskog gledišta, dijete zaista u sebi nosi veliku vrijednost. Gledano iz te perspektive, što se razvijenih zemalja tiče, danas djeca uživaju različite blagodati. Roditelji se trude osigurati djetetu optimalne uvjete u smislu prehrane, stanovanja, oblačenja, odgoja i obrazovanja i zabave, a u mnogim zemljama i države indirektno ili direktno nastoje sudjelovati u troškovima koje obitelj ima oko uzdržavanja djece. Neke zemlje u Europi plaćaju bonuse mladima kako bi potaknule rađanje (Nadanić 2011). S obzirom da je na neki način plodnost u modi, bogati se odlučuju na veće obitelji pokazujući tako svoju financijsku moć. Djeca tako postaju i statusni simboli, svojevrsni produžeci roditeljskog ega. Usvajaju se, kupuju, plaća se surogat majčinstvo. Autor Honoré

zaključuje, posljednje je to priznanje potrošačkoj kulturi, „Prošlo je vrijeme trofej-žene. Ovo je doba trofej-djece.“ (Honoré, 2009, str. 30).

„Opadanje nataliteta učvrstilo je status djece kao rijetke i stoga dragocjene pogodnosti.“ (Honoré, 2009, str. 30). Istraživanja diljem svijeta ukazuju na to da su roditelji iz manjih obitelji skloniji pretjeranom nadzoru nad djecom. To se objašnjava time što imaju više vremena za posvetiti se svakom djetetu, ali također mogu osjećati pritisak zbog manjih šansi za uspjeh. S druge strane, roditelji u većim obiteljima obično prepoznaju razlike u temperamentu i sposobnostima među svojom djecom, što ih potiče da postave granice u oblikovanju dječjeg razvoja. Mobilni telefoni sve češće djeluju kao alati za nadzor, jer roditelji dobivaju obavijesti putem poruka ako dijete napusti predviđenu sigurnosnu zonu. U vrtićima su postavljene kamere spojene na internet, koje omogućujući roditeljima da prate svoju djecu iz bilo kojeg dijela svijeta. Djeca današnjice gotovo su poput sudionika u *Trumanovom showu*, gdje se njihov život počinje pratiti još u majčinoj utrobi putem ultrazvučnih snimki i slušanja otkucaja srca još nerođenog djeteta (Honoré, 2009).

Istraživanja sugeriraju da se današnja djeca često vrednuju prema onome što će u budućnosti postati, njihovom potencijalu nakon što se razviju, socijaliziraju, obrazuju, što dovodi do prirodnog razvoja autoriteta odraslih i njihove dominacije nad djecom. Fokus se treba vratiti na razumijevanje djeteta kao aktivnog sudionika u društvenim i kulturnim procesima, punopravnog člana zajednice koji doprinosi i svojem osobnom razvoju i napretku društva. Dijete koje ima autonomiju, ustrajnost i sudjeluju u društvu, smatra se kompetentnim (Brembeck i sur. 2004, prema Kopic, Korajac, 2010). Aktivnosti u kojima sudjeluju, ne samo da oblikuju njihovu osobnost, već i doprinose njihovom trenutnom i budućem razvoju. Ovo nije samo pitanje njihove individualne dobrobiti, već i ključni korak prema stvaranju boljeg društva. Kada se spominju aktivnosti koje bi djeca trebala uključiti u svoje rane godine, igra ima veći značaj od utrke za postignućima. Igra je, u svojem izvornom obliku, temeljeni način na koji djeca shvaćaju svijet i sami sebe. Prava igra je spontana, jer se ne može unaprijed predvidjeti u kojem smjeru će odvesti. Nije usmjerena prema pobjedi ili porazu, niti prema postizanju određenog cilja ili stupnja. Ona se suprotstavlja svim normama današnje kulture visokih postignuća, ciljevima i rasporedima, mjerljivim ishodima. Kroz slobodnu igru djeca mogu otkrivati svoje vlastite interese, sklonosti, svoje snage i slabosti (Honoré, 2009).

Sadašnje ekonomske, socijalne i političke okolnosti u kojima djeca i mladi odrastaju imaju dugoročne implikacije na njih. Iskustva iz njihovog djetinjstva i adolescencije oblikuju osobine mladih generacija. Ovi društveni utjecaji stvaraju obrasce kroz koje generacije djece i mladih percipiraju svijet i donose svoje odluke. Da bi uspješno komunicirali s mladima, inspirirali ih i usmjeravali, odrasli moraju prvo razumjeti njihove interese, razmišljanja, brige, percepcije svijeta te prepoznati što smatraju vrijednim i što ih motivira. Ovo je bitno ne samo za smanjenje stresa u životima adolescenata, već i za učinkovitost odgoja usmjerenog prema pozitivnim vrijednostima. (Car, 2013)

Udruge, organizacije i dokumenti koji štite prava djece nastoje unaprijediti njihove uvjete života i osigurati im veća društvena prava, no mnoga djeca diljem svijeta suočavaju se s brojnim opasnostima koje narušavaju njihovu sigurnost i razvoj. Djeca postaju žrtve ratova, nasilja, rasne diskriminacije te raznih oblika agresije koji krše njihova prava koja su definirana u dokumentima. To stvara neusklađenost između prava zagantiranih djeci na papiru i njihovih stvarnih prava u društvu. Nedostatak učinkovitih mehanizama za sustavno sankcioniranje kršenja dječjih prava jedan je od razloga za postojanje nesrazmjera između teorije i prakse (Kopić, Korajac 2010).

Napredak znanosti doprinio je suvremenom shvaćanju djeteta, što je pozitivno utjecalo na promjene u obiteljskom i institucionalnom kontekstu. Pristup dječjem razvoju i učenju je holistički, prepoznaje djetinjstvo kao značajno životno razdoblje s vlastitim vrijednostima i kulturnim osobitostima. Djeca se smatraju aktivnim sudionicima u izgradnji svoje društvene stvarnosti, a ne samo pasivnim primateljima kulture. Suvremeni pristup prepoznaje dječju autonomiju i aktivno učenje, potiče djecu da razvijaju svoje potencijale prema svojim individualnim potrebama i sposobnostima. Djeca su društvena bića koja aktivno sudjeluju u svojem obrazovanju i interakcijama s odraslima, što ima pozitivne učinke na njihov razvoj. Suvremeno društvo djecu smatra vrijednim, ne samo zbog njihovog budućeg potencijala, već i kao značajne članove zajednice u sadašnjosti. Igra i slobodne aktivnosti su važne za njihov razvoj, omogućuju im da otkrivaju svoje interese i sposobnosti. Iako mnoga djeca uživaju blagodati suvremenog društva, globalno se suočavaju s brojnim opasnostima i kršenjima prava, zbog čega se ističe potreba za učinkovitim mehanizmima zaštite dječjih prava.

4.4. Dijete i digitalne tehnologije

Digitalne tehnologije danas ubrzavaju prijenos informacija, olakšavaju komunikaciju i omogućuju zabavu stalno dostupnom. To olakšava život suvremenog čovjeka, no već od rane dječje dobi valja imati na umu i moguće negativne aspekte digitalnih tehnologija (Knezović, Maksimović, 2016). Razmatrajući brojne koristi integriranja elektroničkih medija u obrazovanje djece rane dobi, ne nalaze se ozbiljne prepreke za stjecanje vještina u informacijskoj tehnologiji koje mogu započeti već u prvim godinama obrazovanja djeteta. Kroz igru, poticanje kreativnog razmišljanja, maštu, inicijativu, sudjelovanje u kulturnim aktivnostima, razvoj motoričkih sposobnosti, obogaćivanje rječnika, glazbenu memoriju, osjećaj za ritam, upoznavanje s glazbenim instrumentima i interaktivnost, poboljšavaju se kognitivne sposobnosti djeteta. Računalne igre zahtijevaju znatan angažman i upornost kako bi se dovršile, potiču igrača da otkriva pravila, procjenjuje dokaze, rješava probleme, analizira informacije, postavlja hipoteze te donosi brze i promišljene odluke, a upravo su te vještine potrebne u školi ili na radnom mjestu. Pristup raznolikim informacijama pomažu djeci u stjecanju priznanja dijela društvene zajednice kojoj pripadaju (Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019). Međutim, iako tehnologija može biti korisna, jasno je da postoji opasnost da pretjerano vrijeme provedeno pred ekranom zamjenjuje druge aspekte zdravog djetinjstva (Honoré, 2009). Odrasli imaju ključnu ulogu u odabiru medijskih sadržaja i trebali bi podučiti djecu kako koristiti medije na produktivan način radi učenja i osobnog napretka (Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019).

Neuroznanstvena istraživanja pokazuju da je svaka stimulacija potrebna za malo dijete već ugrađena u svakodnevnim iskustvima prosječne bebe. Umjesto da bude pasivna *tabula rasa*, malo dijete je programirano da aktivno traži informacije koje će oblikovati njegov mozak. Zbog toga je čovječanstvo tisućama godina uspješno odgajalo djecu bez moderne tehnologije poput *mobilea* i *Baby Einstein* DVD-a. (Honoré, 2009). No, suvremeno djetinjstvo oblikuju digitalne tehnologije koje djeci pružaju nebrojene mogućnosti. Danas je gotovo nezamislivo živjeti bez ekrana, bilo da su to pametni telefoni, računala ili televizori. Djeca su posebno izložena ovom trendu jer provode puno vremena sama, što može dovesti do situacije da virtualni svijet postane utočište na koje se djeca prečesto oslanjaju. Takav način života donosi i brojne nove izazove s kojima se roditelji ponekad suočavaju nespremni. Ovisnost o mreži je široko prepoznata, s posljedicama koje se kreću od negativnih utjecaja na raspoloženje do povezanosti s depresijom, impulzivnim ponašanjem koje se suprotstavlja normama društva, čak i autizmom. Nova tehnološka sredstva, nude intenzivnije emotivne podražaje koji često udaljuju ljude od

autentičnog života, čineći ga manje privlačnim i manje uzbudljivim. Brz i često stresan način života sve više ograničava vrijeme koje roditelji mogu provesti s obitelji, pa se kao kompenzacija toga virtualni svijet sve više pušta u domove. Odraslima on postaje dimenzija života, a djeci neophodnost (Mužić, 2014).

Današnje doba obilježavaju brojne društvene promjene. Jedna od najvažnijih i najubrzanijih promjena tiče se uloge medija u životu odraslih i djece te medijskog utjecaja na njihov svakodnevni život. U suvremenom svijetu, funkcioniranje društva gotovo je nepojmljivo bez masovnih medija (Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019). Utjecaj potrošačkog mentaliteta i agresivnog oglašavanja dodatno pogoršava probleme (Mužić, 2014). Djeca i mladi izloženi su širokom spektru ponuda koje stvaraju reklamne agencije i proizvođači virtualne stvarnosti, što ih često ostavlja zapanjenima porukama i ponudama koje ih privlače i fasciniraju (Knezović, Maksimović, 2016). Ne treba ignorirati izloženost djece reklamnoj industriji. Velike korporacije agresivno ciljaju najmlađe, koristeći se njihovim slobodnim pristupom televiziji dok su roditelji odsutni pa ne nadziru sadržaje kojima su djeca izložena (Dadić, 2013). Djeca i mladi masovnoj industriji potrošnih artikala postali su najatraktivniji konzumenti te se oko njih nadmeću najmoćnije svjetske industrije koje im omogućuju da vrlo rano počnu izgrađivati vlastiti ukus i identitet. Kako djeca nisu ekonomski neovisna, a njihovi roditelji ne mogu pratiti njihova visoka potrošačka očekivanja, kod nekih mladih dolazi do sukoba s društvom kada se nelegalnim sredstvima bore nastojeći ostvariti svoje potrošačke standarde. Dolazi do pojave maloljetničke delikvencije, uporabe narkotika, alkohola i devijantnih ponašanja (Nenadić, 2011). Korporacije, svjesne velikog potencijala za profit i svoje medijske kontrole, vode se primarno vlastitim interesima. Stoga je ključno da odrasli, ponajprije roditelji, osiguraju nadzor nad digitalnim, virtualnim svijetom i poduče djecu kako ga koristiti samo u mjeri u kojoj im to koristi (Mužić, 2014). Kako bi se spriječili ili umanjili manipulativni učinci masovnih medija, roditelji, odgojitelji, učitelji i svi koji su uključeni u odgoj i obrazovanje djece i mladih, trebaju poticati razvoj kritičkog pristupa prema medijskim sadržajima koji zahvaćaju društvenu stvarnost, njihove vlastite živote te živote onih koje odgajaju (Knezović, Maksimović, 2016).

S porastom gledanosti, također raste i prisutnost problematičnih sadržaja, osobito nasilja i pornografije, što dodatno štetno utječe na dječji razvoj. Reklamira se nezdrava hrana, a u kombinaciji s pokretnim pristupom internetu i prekomjernim vremenom provedenim pred ekranom, to dovodi do rastućeg problema pretilosti kod djece (Mužić, 2014). Djeca se premalo kreću i vježbaju, a konzumiraju kaloričnu hranu. S druge strane, tjeranje na brojne aktivnosti

kojima su djeca zaokupljena, djeci uzrokuje stres i iscrpljuje ih i već u ranoj dobi imaju ozbiljne tjelesne povrede, teže slavi, bogatstvu, tjelesnoj ljepoti, imaju natjecateljski duh. „Depresija, samoozljeđivanje i poremećaji prehrane u porastu su kod djece diljem svijeta kao i bolesti uzrokovane stresom – bolovi u trbuhu, glavobolje i kronični umor.“ (Honoré, 2009, str. 17), a sve se to događa zbog pritiska koje rezultira nezadovoljstvom s kojim se djeca ne znaju nositi te pomišljaju na suicid, uzimaju antidepresive, lijekove za utjecaj na raspoloženje, zloupotrebljavaju drogu (Honoré, 2009). Odsutnost kritičkog stava i svijesti o potencijalnim opasnostima rezultira nedostatkom opreza, dovodeći u pitanje čak i samu slobodu korisnika. U suvremenom društvu se naglasak stavlja na vanjski izgled i tjelesni aspekt pojedinca koji se ističu kao poželjna značajka društva, pri čemu se zanemaruju moralne i duhovne vrijednosti (Knezović, Maksimović, 2016). Bitno je djecu naučiti cijeniti i istraživati stvarnost kako bi mogli rasti i razvijati se kroz autentična životna iskustva, gdje bi virtualni svijet bio samo pomoćno sredstvo, nešto bez čega se može (Mužić, 2014).

Mediji su kanali komunikacije koji se prilagođavaju promjenama u društvu. Sadržaji poput knjiga, radijskih i televizijskih emisija, novina i časopisa obuhvaćaju sve aspekte ljudskog života. Međutim, mobilni uređaji, internet i novi mediji posebno su dio života djece i mladih (Labaš, 2011, prema Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019). Suvremeni mediji formiraju svakodnevni život ljudi u svim područjima, imaju utjecaj na radne obrasce, kreativnost, društvenu interakciju i komunikaciju. Bez uporabe medija, suvremenim bi ljudima bilo teže uspješno se sporazumijevati, organizirati, uživati te koristiti slobodno vrijeme (Mandarić, 2012, prema Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019). Kako bi se spriječili ili umanjili manipulativni utjecaji masovnih medija, roditelji, odgojitelji, učitelji i svi koji su uključeni u odgojno-obrazovni proces djece i mladih, trebaju poticati razvoj kritičkog pristupa prema medijskim sadržajima koji zahvaćaju društvenu stvarnost, njihove vlastite živote te živote onih koje odgajaju (Knezović, Maksimović, 2016). Kako bi se spriječio utjecaj masovnih medija i osigurala zaštita djece i mladih, odrasli na koje oni utječu trebaju posjedovati medijsku pismenost. Medijska pedagogija, usmjerena na kritičko i analitičko razmišljanje, postaje ključna komponenta suvremenog odgoja i obrazovanja (Knezović, Maksimović, 2016). Važno je da odrasli pomognu djeci i mladima shvatiti važnost odgovornog, promišljenog, umjerenog i mudrog pristupa medijima kako bi im mediji mogli biti podrška i prijatelji tijekom njihova odrastanja. Umjesto zabrane, trebalo bi ih odgajati za odgovorno i umjereno korištenje medija od rane dobi (Mandarić 2012, prema Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019). Naglašava se važnost razvijanja kritičkog mišljenja kod djece od najranije dobi. To je primarna zadaća obiteljskog

odgoja, uključujući uže i šire obiteljske krugove, zatim odgojno-obrazovnih ustanova, kao i ostalih institucija koje se trebaju baviti medijskim opismenivanjem (Knezović, Maksimović, 2016).

Sustav obrazovanja mijenja se s novim tehnološkim dostignućima. Informatička revolucija i prisutnost interneta u školskom okruženju stvaraju zbunjenost. Klasični učitelji naglašavaju potrebu za ozbiljnim radom, predanošću, suradnjom i poštovanjem autoriteta te spremnošću za učenje. S druge strane, suvremeni nastavnici imaju skeptičan stav prema autoritetu i kritički se odnose prema sustavu (Nadanić 2011). U svijetu se sve više umrežavaju škole koje počinju pomagati djeci u pronalaženju ravnoteže s tehnologijom kroz zabranu mobitela u školama, ukidanja Wi-Fi pristupa, a protiv preopterećenosti tehnologijom, dio nastave može se provoditi i u prirodi (Honoré, 2009), jer „Ako namjeravamo spasiti planetu, buduće generacije trebaju napraviti mjesta za prirodu u svom visokotehnološkom urbanom životu.,, (Honoré, 2009, str. 98).

Mediji imaju značajan utjecaj na odgoj i obrazovanje djece od najranije dobi. Ta izloženost čini njihov utjecaj brzim, neprimjetnim, ali izuzetno snažnim (Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019). Masovni mediji imaju utjecaj i na odgojno-obrazovno područje, koje priprema mlade za život u društvu pružajući im znanje iz znanstvenih disciplina i oblikujući njihov odnos prema društvu (Knezović, Maksimović, 2016). S obzirom na kontinuirane promjene i sve veći utjecaj medija na svakodnevne živote, ključno je da djeca već od najranije dobi razviju razumijevanje suvremenog načina življenja. Medijsko obrazovanje ima svrhu poticanje djece razvoju kritičkog pristupa medijima kako bi ih koristili na konstruktivan način u svojem odgoju i obrazovanju (Đuran i sur., 2019). Isti autor dalje navodi kako uvođenje medijskih sadržaja u odgoj i obrazovanje djece može olakšati pristup informacijama i pozitivno utjecati na njihov akademski i socijalni uspjeh. Također, to potiče razvoj samopouzdanog i svjesnog odraslog pojedinca koji aktivno sudjeluje u društvu.

S obzirom da djeca sve više svoga vremena provode uz medije i koriste interaktivnu tehnologiju u učenju, to može imati značajan utjecaj i na dinamiku obiteljskog života (Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019). Djeca i mladi, bez adekvatnog odgoja i obrazovanja unutar obitelji, neće ni kroz formalno obrazovanje razviti vlastitu osobnost koja bi ih pripremila za suočavanje s izazovima koje predstavljaju masovni mediji. Nedostatak medijske pismenosti u toj dobi i kasnije može dovesti do toga da postanu podložni manipulaciji i postanu pasivni konzumenti medija, umjesto

aktivnih i kritički osviještenih sudionika u medijskom svijetu. Naglašava se važnost razvijanja kritičkog mišljenja kod djece od najranije dobi. To je primarna zadaća obiteljskog odgoja, uključujući uže i šire obiteljske krugove, zatim odgojno-obrazovnih ustanova, kao i ostalih institucija koje se trebaju baviti medijskim opismenjavanjem (Knezović, Maksimović, 2016). Stalna i neizbježna odgovornost roditelja, odgojno-obrazovnih djelatnika i drugih društvenih institucija jest da, uz medijsko obrazovanje, steknu potrebne kompetencije kako bi potomcima društva pružili potrebnu potporu za razvoj osobnosti kojoj će biti primarna samosvijest i kritičko razmišljanje o stvarnosti u kojoj žive (Knezović, Maksimović, 2016).

U današnjem društvu koje se brzo mijenja, potrebna su specifična znanja, vještine i sposobnosti za razvijanje novih vještina pri čemu se naglasak stavlja na razvijanje inovativnosti, rješavanju problema, kritičkom razmišljanju i informatičkoj pismenosti (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). „Medijska se kompetencija odnosi na analizu medijskih sadržaja“ (Baacke, 2007, str. 67, prema Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019), a to uključuje kompleksan odnos između medijske pismenosti i medijskog obrazovanja. Bit medijskog odgoja leži u razumijevanju kako koristiti medije u svakodnevnom životu. Medijska pismenost obuhvaća osnovne vještine prepoznavanja vizualnih simbola te korištenja računala i drugih medijskih alata (Tolić, 2009, prema Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019). Društvo znanja ono je koje neprestano uči, a usvajanje znanja i kompetencija stalni je proces. Učitelji, odgajatelji i roditelji, kao ključne osobe u dječjem okruženju, trebali bi biti otvoreni za cjeloživotno učenje. To uključuje i stjecanje digitalnih kompetencija koje su ključne u današnjem globalnom okruženju. (Đuran, Koprivnjak, Maček, 2019).

Digitalne tehnologije donose mnoge prednosti suvremenom društvu, no ipak, postoji i cijeli niz negativnih aspekata. Pretjerano korištenje digitalnih uređaja može zamijeniti druge aspekte zdravog djetinjstva i dovesti do ovisnosti, depresije te socijalnih i zdravstvenih problema. Suvremeni mediji također mogu negativno utjecati na moralne vrijednosti i poticati konzumerizam, što može rezultirati devijantnim ponašanjem kod djece. Učitelji, odgajatelji i roditelji trebaju se kontinuirano educirati kako bi pratili tehnološke promjene i osigurali djeci podršku potrebnu za razvoj digitalnih kompetencija u suvremenom društvu. Kroz odgovarajuće medijsko obrazovanje, djeca mogu postati svjesni i kritični korisnici medija, sposobni za konstruktivno korištenje tehnologije u svom obrazovanju i svakodnevnom životu.

5. ZAKLJUČAK

Proučavanje povijesti djetinjstva otkriva da je koncept djetinjstva dinamičan i promjenjiv, oblikovan različitim društvenim, kulturnim i ekonomskim utjecajima kroz povijest. Odnosi između društva, obitelji i djece mijenjali su se tijekom vremena, od antičkih civilizacija do suvremenog doba. Razumijevanje ovih promjena ključno je za sagledavanje šireg konteksta djetinjstva i njegove uloge u društvu.

Razvoj odgojnih sustava kroz povijest pokazuje različite pristupe djetinjstvu i obrazovanju, reflektirajući društvene i kulturne vrijednosti pojedinih epoha. U staroj Grčkoj, Atena je naglašavala važnost obitelji i obrazovanja, dok je Sparta bila usmjerena na vojničku obuku i disciplinu. Srednjovjekovno društvo, pod utjecajem feudalizma i religije, gledalo je na djetinjstvo kao pripremu za odraslu dob, često zanemarujući individualne potrebe djece. Renesansa i prosvjetiteljstvo donijeli su prekretnicu, naglašavajući važnost ljubavi, podrške i obrazovanja za djecu, što je postavilo temelje modernog razumijevanja djetinjstva. Industrijska revolucija, iako je donijela napredak, negativno je utjecala na dječji rad i gubitak djetinjstva, ali je također potaknula donošenje zakona za zaštitu djece. U 20. stoljeću, napredak znanosti i pedagoških teorija, uz potpisivanje Konvencije o pravima djeteta, pokazali su veću osjetljivost društva prema dječjim potrebama i pravima, pružajući bolje uvjete za njihov rast i razvoj.

Suvremeno društvo prihvaća nove spoznaje u odgoju djece, pokušavajući pritom očuvati tradicionalne vrijednosti. Djeca se smatraju aktivnim sudionicima u svom razvoju, a suvremeni pristup prepoznaje njihovu autonomiju. Odgoj djece smatra se dinamičnim procesom koji se događa u interakciji obitelji s društvenom okolinom, gdje odgoj djece ovisi o mnogim faktorima. Suvremena obitelj dolazi u različitim oblicima, prolazi kroz značajne promjene uslijed globalizacije, tehnološkog napretka i promjena društvenih normi. No, ona je i dalje temelj društva te zahtijeva podršku društva i institucija kako bi očuvala društvenu stabilnost. Djeca sve više vremena provode u ustanovama ranog odgoja, a roditelji i odgajatelji surađuju i nadopunjuju se kako bi osigurali uravnotežen razvoj djece. Suvremeno društvo brzo se mijenja, kontinuirano uči i prilagođava se tehnološkom napretku. Kroz cijelu povijest, briga o djeci ostala je prioritet roditelja, ali način na koji se ta briga manifestira mijenjao se zajedno s promjenama u društvenim strukturama i vrijednostima.

6. LITERATURA

1. Barinić, Š., Serdar, E. (2019). *Stoljeće djeteta u Hrvatskoj - djetinjstvo i školovanje u 20. stoljeću*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
2. Car, S. (2013). Adolescencija 21. stoljeća: društvena uvjetovanost, temeljne karakteristike i pedagoški izazovi. *Pedagoška istraživanja*, 10(2), 285-292. Preuzeto 13.04.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/129673>
3. Dadić, K. (2013). Dijete u središtu konzumerizma. *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, 7(14), 97-113. Preuzeto 20.04.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/148356>
4. Đuran, A., Koprivnjak, D., Maček, N. (2019). Utjecaj medija i uloga odraslih na odgoj i obrazovanje djece predškolske i rane školske dobi. *Communication Management Review*, 4(01), 270-283. Preuzeto 20.04.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/223682>
5. Hameršak, M. (2011). *Pričalice o povijesti djetinjstva i bajke*. Zagreb: Algoritam.
6. Honoré, C. (2009). *Pod pritiskom*. Zagreb: Algoritam.
7. Hercigonja, Z. (2021). Razvoj pedagoške misli kroz povijest. *Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 4(5), 31-42. Preuzeto 21.04.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/246214>
8. Huseinspahić, A. (2013). University of Zenica RAZVOJ PRAVNOG STATUSA DJETETA OD ANTIČKOG DO SAVREMENOG DOBA. *Legal Thought / Pravna Misao*, 2013, Issue 5/6, p79. Preuzeto 20.04.2024., sa https://www.researchgate.net/publication/298715353_RAZVOJ_PRAVNOG_STATUSA_DJETETA_OD_ANTICKOG_DO_SAVREMENOG_DOBA
9. Ilias, M., & Akter, R. (2017). Social History of Childhood and Children: A Note on the Cultural and Historical Differences in Child Care. *Journal of Humanities and Social Science*, 22(7), 54-59. DOI: 10.9790/0837-2207045459. Preuzeto 15.03.2024.,sa https://www.researchgate.net/profile/Muhammad-Ilias-2/publication/331330196_Social_History_of_Childhood_and_Children_A_Note_on_the_Cultural_and_Historical_Differences_in_Child_Care/links/5c7438d7a6fdcc47159bead3/Social-History-of-Childhood-and-Children-A-Note-on-the-Cultural-and-Historical-Differences-in-Child-Care.pdf

10. Lozančić, A. J. (2011). Redefining the educational role of the family. *Croatian Journal of Education*, 13(4), 122-150. Preuzeto 02.05.2024., sa <https://core.ac.uk/download/pdf/14445573.pdf>
11. Jurčević Lozančić, A. (2018). NEW PARADIGMS OF UNDERSTANDING A CHILD, QUALITY OF CHILDHOOD AND CHILDHOOD INSTITUTIONALIZATION. *Život i škola*, LXIV (1), 11-17. <https://doi.org/10.32903/zs.64.1.1>. Preuzeto 13.03.2024., sa <https://doi.org/10.32903/zs.64.1.1>
12. Jurčević Lozančić, A., i Kunert, A. (2015). Obrazovanje roditelja i roditeljska pedagoška kompetencija, teorijski i praktički izazovi. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, 10(22), 39-48. Preuzeto 12.03.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/154224>
13. Juul, J. (1996). *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: EDUCA.
14. Karbić, M. (2019). *Položaj djeteta u srednjem vijeku*. Preuzeto 16.04.2024., sa <https://www.croris.hr/crosbi/publikacija/prilog-knjiga/68352>
15. Key, E. (2000). *Stojeće djeteta*. Zagreb: Educa.
16. Klišanić, A., Nardelli, I. V. (2021). SUVREMENO SHVAĆANJE DJETETA UNUTAR INSTITUCIJSKOG KONTEKSTA U HRVATSKOJ. *Krugovi detinjstva-časopis za multidisciplinarna istraživanja detinjstva*, 9(2). Preuzeto 20.04.2024., sa <https://doi.org/10.53406/kd.v9i2.25>
17. Knezović, K., & Maksimović, I. (2016). Manipulativna moć masovnih medija i etičke upitnosti njihova utjecaja na dijete. *Diacovensia: teološki prilozi*, 24(4), 645-666. Preuzeto 10.05.2024., sa <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=762762>
18. Kopic, Ž., & Korajac, V. (2010). Djeca i djetinjstvo u dokumentima o pravima djece. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 56(24), 45-54. Preuzeto 12.03.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/63277>
19. Polić, P. (2015). Što za pedagogiju znači pitanje o odnosu potreba i prava djeteta? *Pedagojska istraživanja* Vol. 12, No. 1-2, 2015. Preuzeto 02.05.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/file/203034>
20. Pranjic, M. (2015). Sustav odgoja i obrazovanja u Ateni. *Anali za povijest odgoja*, 14(38) (14.), 7-30. Preuzeto 15.03.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/177073>
21. Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 18(67), 13-15. Preuzeto 12.03.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/file/183112>

22. Mužić, J. (2014). Štetan utjecaj virtualnoga svijeta na djecu. *Obnovljeni život*, 69(3), 395-405. Preuzeto 10.05.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/zivot/article/view/14669>
23. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske (2014). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb.
24. Nenadić, M. (2011). *Sociologija djetinjstva-Hrestomatija*. Samobor: Pedagoški fakultet u Samoboru.
25. Nemet, D. (2006). Djeca u srednjem vijeku. Nicholas Orme (2003), *Medieval Children*, New Haven-London: Yale University Press, 387 str. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 38(1), 337-342. Preuzeto 15.04.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/file/79295>
26. Nikolić Jakus, Z. (2015). Povijest djetinjstva u srednjem vijeku i povijest emocija: osjećaji roditelja prema djeci kao primjer istraživačkog pristupa temi osjećaja u prošlosti. *Historijski zbornik*, 68(2), 377-381. Preuzeto 05.04.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/file/244162>
27. Nimac, D. (2010). (Ne) mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu. *Obnovljeni život*, 65(1), 23-35. Preuzeto 23.04.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/zivot/article/view/16213>
28. Stearns, P. N. (2016). *Childhood in world history*. New York: Routledge.
29. Šagud, M. (2015). Contemporary Childhood and the Institutional Context. *Croatian Journal of Education*, 17 (Sp.Ed.1), 265-274. Preuzeto 12.03.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/137691>
30. Woodhead, M. (2006). Changing perspectives on early childhood: theory, research and policy (Vol. 4, No. 2, pp. 1-43). Preuzeto 27.03.2024., sa https://oro.open.ac.uk/6778/1/Woodhead_paper_for_UNESCO_EFA_2007.pdf